

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	11/1	2017	29-74

CTH 89: ÇİVİYAZILI BELGELERDE HİTİT SINIR KENTİ TİLİURA (I)*

Şafak BOZGUN**

Öz

Tiliura (Asur Ticaret Kolonileri: Tilimra) kent adının geçtiği çiviyazılı belgeler, kuzey bölgelerde Hitit İmparatorluk Dönemi sınır politikalarını ortaya koymaktadır. Kummeşmaha ırmağı yakınlarındaki Tiliura stratejik bir uç yerleşim bölgesidir. “Ülke Beyi” tarafından yönetilen Tiliura “bölgesel idare merkezi” olarak oldukça önemli bir kent görünümündedir. Araştırmamız filolojik değerlendirmeleriyle birlikte Tiliura kentine ait belge verilerini ve içeriklerini kapsamaktadır.

Anahtar Sözcükler: III.Hattuşili, Tiliura(=Tilimra), Kaşka, Hatti, Kummeşmaha, EN KUR^{TI}.

Abstract

CTH 89: Hittite Border City Tiliura in Cuneiform Documents (I)

Cuneiform documents in which, the name of the town, Tiliura (The Assyrian Trade Colonies: Tilimra) is mentioned, reveals the border policies during the periods of the Hittite Empire in northern regions. Tiliura is a strategic residential border district that is close to Kummeşmaha river. Tiliura, which was ruled by “the Lord of Country”, is a pretty important city as “the regional management center”. Our research includes the documents and their contents of the Tiliura town as well as philological assessments.

Key Words: III.Hattuşili, Tiliura(=Tilimra), Kaşka, Hatti, Kummeşmaha, EN KUR^{TI}.

* “III.Hattuşili’nin Tiliura Halkına Buyruğu ve Tiliura Kenti” (2013) adlı yüksek lisans tezi temelinde “yeniden ele alınarak çalışılmış ve hazırlanmıştır”. Kısaltmalar ve metin tarihlendirmelerinde [Eski Hitit (Yazımı) ±1650-1450; Orta Hitit (Yazımı) ±1450-1380; Yeni Hitit (Yazımı) ±1380-1175: HW² (: 34vd.), EDHIL (: 3vd.) ve CHD (: xi, xxviii vd.)] Chicago Hittite Dictionary izlenmiştir. Bu çalışmanın II.kısım “Çiviyazılı Belgelere Göre Tiliura Kenti’nin Konumu (II)” üzerine olacaktır.

** Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hititoloji Anabilim Dalı, sbozgun@ankara.edu.tr

Tiliura adı, Eski Asurca belgelerde: • *tí-li-im-ra*, “*m* ve *u/v*” ses değişimi ile Hititçe belgelerde: • ^{URU}*Ti-li-u-r[a]* (KBo 16.6 III 1) • ^{URU}*Ti-li-ú-ra* (KUB 5.11 I 1; KUB 21.29 I 7, 11, IV 17; KUB 38.3 I 1, 9) • ^{URU}*Ti-li-ú-ra-aš* (KUB 38.3 II 5) • ^{URU}*Ti-li-i-ú-ra* (KUB 21.29 II 6); “(*u*)*wa*-; -(*u*)*wa*, *u*- ve -*u*-”¹ ses değişimi ile de • ^{URU}*Ti-li-wa-ra* (KBo 19.31 I 13’) yazılışlarıyla tespit edilmiştir²).

^{URU} <i>Ti-li-u-r[a]</i> ^{URU} <i>Ti-li-ú-ra</i> ^{URU} <i>Ti-li-wa-ra</i>	KBo 16.6 III 1 Dupl. KUB 19.31 I 16 Dupl. KUB 14.29 I 12	CTH 61.II.5.E	Yeni Hitit	II.Muršili
^{URU} <i>Ti-li-wa-ra</i>	KBo 19.31 I 13’	CTH 238	Yeni Hitit	?
^{URU} <i>Ti-li-ú-ra</i>	KUB 5.11 I 1	CTH 577	Yeni Hitit	13.yy.
^{URU} <i>Ti-li-ú-ra</i> ^{URU} <i>Ti-li-i-ú-ra</i>	KUB 16.76 7’ KUB 21.29 I 7, 11, [19] IV 17’ KUB 21.29 II 6	CTH 582 CTH 89	Yeni Hitit	13.yy. III.Hattušili
^{URU} <i>Ti-li-ú-ra</i> ^{URU} <i>Ti-li-ú-ra-aš</i>	KUB 38.3 I 1, 9 KUB 38.3 II 5	CTH 502	Yeni Hitit	IV.Tuthaliya ³

Eski Asurca bir mektupta³ geçen *Tilimra*⁴ kent adının yanısıra metinlerde etnik sufiks *-uman-* eki *tí-li-ú-ru-ma-an* (*Tili-ura-uman*)⁵ erkek şahıs adı ve (Nisbe) *a-tí-li-im-ra-i-im* yazımları⁶ da görülmektedir.

- ¹ Bilgiç 1946: 393; Dinçol 1970: 48; *Tilimra* > **Tilimbra* > **Tilib/vra* > *Tiliura*, Forlanini 1997: 415. *Tilimra-Tiliura*’nın *Taulara* (*Talaura*) ile aynı olabileceği hakkında bkz. Goetze 1931: 261 ve dn.2; Bilgiç 1946: 393 ve dn.35; Lewy 1958: 94; Garstang-Gurney 1959: 36; Cornelius 1973: 244; Forlanini 1979: 184 ve dn.101; Nashef 1991: 119; Forlanini 1997: 415vd.; Forlanini 2002: 269; Ünal 2005: 726, 728; Barjamovic 2011: 146 ve dn.482; Christiansen 2014: 44.
- ² Ertem 1973: 142; del Monte-Tischler 1978: 421; Forlanini 1983: 12, 16vd.; Alp 1991: 15; Nashef 1991: 119; Ünal 2005: 725; Christiansen 2014: 44; krş. (CTH 430.1) KUB 30.29 *Tiliura* kenti ile ilgili değildir (Murat 1998: 436 ve dn.14; Murat 2016: 31 ve dn.52, 163 ve dn.343). (CTH 90) KBo 22.73(+)KUB 21.11(+)KBo 60.3 öy.9 [*ku-ru-ri-ya-ah-hi-ir* KUR ^{URU}*Ti-li-ú-ra* bkz. Ünal 1974: 14; krş. KUR ^{URU}*İs-ta-h]a-ra*, Cornil-Lebrun 1972: 24; Lebrun 1976: 207; Groddek 2008: 74; van den Hout 1995: 93 A.118; III.Hattušili’nin belgelerinde *Hakpiš*, *İstahara*, *Tarahna*, *Hattena*, *Hanhana* kentleri metinlerde birlikte görülmektedir, Garstang-Gurney 1959: 6; öy.9 bir dikey işaret ile köşe çengeli öy.7’deki *ha-* hecesiyle benzerlik göstermekte ve KUR ^{URU}*İs-ta-h]a-ra* tamamlaması için daha uygun görünmektedir.
- ³ TC 1, 10, Garstang-Gurney 1959: 36; Garelli 1963: 117 dn.1; Veenhof 1972: 330; Wilhelm 2002: 885; Barjamovic 2011: 145vd..
- ⁴ *Tilimra*: *a-na tí-li-im-ra* (TC 1, 10 17 (=TCL 4)); *a-tí-li-im-ra-i-im* (TC 3, 158 7 (=TCL 14) (Dupl. BIN 4, 163 4b-12)); *tí-li-ú-ru-ma-an* (KTS 1, 51b 12) bkz. Bilgiç 1946: 422; Nashef 1991: 119; Barjamovic 2011: 146 ve dn.482.
- ⁵ KTS I 51b 12, Goetze 1931: 260; Lewy 1958: 94 ve dn.32; Laroche 1966: 184, 257, 269, 301; Nashef 1991: 119; 25 kadar Kapadokyalı erkek şahıs adı *-uman* sufiksine sahiptir, *A-kà-li-ú-ma-an* → ^{URU}*A-ka-li-ya-aš*; *Ar-nu-ma-an* → *Ar-nu-ma-an*; *Ha-ar-šu-um-nu-ma-an* → ^{URU}*Har-šum-na-aš* bu ekten önce gelen “*a*” ise çoğunlukla düşmektedir (*Akali-uman*, *Tiliur-man*) EHS: 44, 113; Dinçol 1970: 64; Hoffner-Melchert 2008: 60; Zehnder 2010:

Tili-ura'nın (Hattice **tili**-⁷ ve **-ura/-úra**⁸dan oluşan) “çoşkun, büyük, hızlı, kuvvetli/güçlü, gür, fişkıran, şiddetli kaynak/pınar” (“*sularının çokluğuna istinaden*” yakıştırma ile) anlam karşılıkları görülürken; bu kelimelerle yapılan bazı benzer etimolojik içerikler *tanrı*⁹, *şahıs*¹⁰ ve *coğrafya*¹¹ adı elemanları olarak da bulunmaktadır. *kattiliuri* (^{GADA}*tiluri*)¹² “bir çeşit elbise/giysi” kelimesi ise kent adının yazımıyla paralellik göstermektedir.

Tiliura ile ilgili Hitit belge-bilgileri ele alındığında bölgenin Hititlerin ve Kaşka kabile topluluklarının bulunduğu topraklar arasında çok özel konumu olduğu anlaşılmaktadır.

14; Dardano 2013: 322; *-uman-*, Yunanca *-mo-*, Etrüskçe *-mnel/-mnei/-mna*, Hurrice *-he* ekleri ile karşılaştırmaktadır bkz. Popko 2008: 17.

⁶ “*Tilimralı bir adam (prens?) için 1 kumaş*” TC III, 158, (*Dupl.BIN IV 163 4b-12*'ye göre bu kişi) *Ku-lu-ma-a* bkz. Balkan 1957: 20; Garelli 1963: 167 dn.3; Nashef 1991: 119; Ulshöfer 1995: 455vd.; <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/altass/>.

⁷ Kammenhuber 1959: 81; Girbal 1986: 120vd.; Girbal 2002: 278; **teli*, **tili* (sıfat ya da isim?; *-l-* eril tanımlamak için) *ulu/heybetli/yüce/görkemli*^(?) ..., *büyük*²..., Soysal 2004: 227, 313; Tischler 1997: 181; ayrıca Tel/Til “tepe” Ak. *tilu(m)* AHw: 1359b; *ti-* ve *li-* örnekleri ile oluşturulan *Ti-li-ura* adının çoğul, *Tiwara* ve *Tiura*'nın ise farklı olarak tekil formda oldukları belirtilmektedir bkz. Forrer 1938: 197. *Tiwara* (Kt 88/k 1046 ay.8) Kültepe, Boğazköy, Maşat ve Ortaköy tabletlerinde geçmektedir, Alp 1991: 44; Süel 2005: 683; Gökçek 2006: 186vd.. *Tiura*'da Tanrıça İyaya'nın kültü bulunmaktadır (KUB 38.1 IV 8-14), von Brandenstein 1943: 14. *Tiliura*, *Tiwara* ve *Tiura* kentleri birbirinden farklı yerleşimler olmalıdır.

⁸ (Hattice-Hititçe KUB 28.6 öy. 10a ve 10b) “kaynak, pınar” bkz. Girbal 2001: 290; Girbal 2007: 57; Christiansen 2014: 44; **ur* ya da **uri*, Soysal 2004: 318vd. (Hattice) *pur/wur* “ülke” kökünü içeren *te/ilipuri*- “eyalet, bölge, kaza, yöre” ve “büyük alan/toprak/ülke” bkz. Singer 1984: 118; HEG (T/D): 306-308; Tischler 1997: 181.

⁹ *Telipinu*; *Telipuna*; *Tilitaru*; *Halputili*; *Urammaşşani*; *Aramura*; *Hişhura*; *Huti/ellura*; *Lilura*; *Zi/alipura*, Laroche 1946-1947; van Gessel 1998.

¹⁰ *Telipinu*, *Hantili*, *Duwaştili*, *Şimitili*, *Tatili*, *-]x-tili*, *Uraheşma*; *Uratami*, *Uraziti*, *Ura-LION*, *Urahadduša*, *Uraddu*, *Urawalkui*, *Urawanni*, *Akapura*, *Arum(m)ura*, *Naddaura*, *Wambadura*; (teofor) *Tili-Teşub* (: ^m*Ti-li-DIM*; HLuv. *Ti-li-T[ONITRUS]*), *Tili-Şarruma* (: ^m*Ti-li-LUGAL-ma* HLuv. *Ti-li-Sarruma*); *Maşşanaura*=DINGIR^{MES}.GAL, *Ura-DU*=*Ura-Tarhunta*; (Eski Asur) *Tiliuruman*; *Urani*, *Uruman*, *Ura*, Laroche 1966.

¹¹ *Til*[(KUB 1.1.+III 9), *Tila*[(KUB 26.62 I 29'), *Tilip*[(KUB 26.24 I 13), *Tilipzia* (HT 2 II 29); *Waştili*, *Anzura*, *Atalura*, *Atatura*, *Aura*, *Hakura*, *Halipzura*, *Huhura*, *Hura*, *Huşura*, *Ilanzura*, *Kaşıpura*, *Gazziura*, *Kurşaura*, *Lahtarahura*, *Lahurama*, *Maştura*, *Pahura*, *Paşura*, *Pitura*, *Şamura*, *Şakura*, *Şişura*, *Tiura*, *Tura*, *Ura*, *Urani*, *Urantiyai*, *Urauna*, *Zakapura*, *Zalamura*, *Zikazhura* bkz. Ertem 1973; del Monte-Tischler 1978; Cornil 1990; del Monte 1992.

¹² KUB 58.33 öy.III 29' []x-*ti-li-u-ri* Haas 1970: 262, kırık kısım için KUB 42.93 öy.3'e göre ^{GADA}*tiluri* okunuş önerisi getirilmiş, KUB 58: v.; Bo 6833 öy.²I 5'e göre ^{TUG}*kat-ti-ils-lu-u-r[i* okunması gerektiği açıklığa kavuşmuştur, Koşak 1990: 147; HEG (T/D): 373; HHw: 76, 176; MHH: 332, 717; Trabazo-Groddek 2005: 84.

Hititler (*Tiliura* kentinin de bulunduğu) kuzey bölgelerde (talana/yağmaya gelen) Kaşka kabile topluluklarına karşı, sürekli düzenlenen seferler ile önlemler almaya çalışmışlardır. Ancak bu “tahrip edici ve hızlı askeri seferler” genellikle kısa süreli/geçici çözümler olmuştur. Hitit krallarının çoğunun Kaşka sorunu ile mücadele ettiği, metinlerde açıkça görülmektedir:

Krallar	İçerik-Durum	Belgenin Dönemi	Katalog
Labarna-I.Hattuşili	<i>Kummešmaha</i> nehri ¹³ sınır olarak belirlendi.	III.Hattuşili	• CTH 89
Telipinu	Kaşkalı düşman üzerine sefer düzenlendi.	II.Murşili	• CTH 61
II.Hantili	<i>Tiliura</i> ve <i>Nerik</i> yitirildi ¹⁴ .	III.Hattuşili	• CTH 81 • CTH 89
		IV.Tuthaliya	• CTH 524 KUB 25.21
I.Muwattalli	I.Şuppiluliuma'nın kahramanlıklarında Muwattalli ile <i>Nerik</i> memleketi ve Kaşka'dan bahsedilmektedir ¹⁵ .	II.Murşili	• CTH 40
I.(II.)Tuthaliya	<i>Aššuwā</i> ¹⁶ 'ya (Batı Anadolu) seferdeyken, “Kaşkalı düşman” Hatti'ye saldırdı. Tuthaliya Kaşkalarla savaştı ¹⁷ .	I.(II.)Tuthaliya	• CTH 142
I.Arnuwanda	Kaşka yağmaları tanrılara şikayet edildi ¹⁸ .	I.Arnuwanda	• CTH 375
	Kaşkalar ile antlaşmalar yapıldı ¹⁹ .		• CTH 137-140

¹³ Garstang-Gurney 1959: Harita 1, 24; Güterbock 1961: 96; von Schuler 1965: 19; Hoffner 1967: 181; Houwink ten Cate 1967: 55; Cornelius 1973: 307 ve dn.5; del Monte-Tischler 1978: 535; Yakar 1980: 89vd.; González Salazar 1994: 175; Forlanini 1992: 302; Forlanini 1997: 400; Yakar 2008: 820; Matthews-Glatz 2009: 69.

¹⁴ KUB 1.1 ay.III 46'-47'; KUB 25.21 III 2-5, Goetze 1957: 92, 101 ve dn.22; Goetze 1957a: 169 ve dn.14; von Schuler 1965: 186; Otten 1981: 20; Bryce 1986: 86 ve dn.7, 88; HEG (T/D): 100. (Genel olarak Alluwanna'nın oğlu^(?) II.Hantili'nin Kaşka akınlarına karşı koyamayarak toprak kaybettiği; *Nerik* ve *Tiliura* kentlerinin de bu kral döneminde kaybedildiği değerlendirilmektedir. Tartışmalar için bkz. von Schuler 1965: 19, 24vd., 186vd.; Hoffner 1967: 180; Haas 1970: 6 ve dn.4; Otten 1972-1975: 110; Bin-Nun 1975: 90 ve dn.138; Klinger 1995: 84; Freu 1995: 135; Soysal 1998: 32 ve dn.29; Klengel 1999: 71, 92; Beckman 2000: 22; Klinger 2002: 441 ve dn.17; Bryce 2003: 212; Hazenbos 2003: 192; Altman 2004: 181; Liverani 2004: 35 ve dn.11; Bryce 2005: 113, 420 ve dn.76; Glatz-Matthews 2005: 53; Freu-Klock-Fontanille-Mazoyer 2007: 162vd.; Singer 2007: 167; Soysal 2008: 119; Yakar 2008: 819vd. ve dn.4; Taracha 2009: 44; Taracha 2010: 862 ve dn.26; Steadman-McMahon 2011: 583; Liverani 2014: 298.

¹⁵ Güterbock 1956: 41vd., 75vd., 107vd.; Carruba 1990: 544; Klengel 1999: 102; Groddek 2008b: 111vd.; del Monte 2009: 126vd.

¹⁶ Boğazköy'de bulunan, I.(II.)Tuthaliya'nın Batı Anadolu seferlerindeki başarıları ile ilgili Akadça yazıtlı bronz kılıç, Ünal-Ertekin-Ediz 1991: 46vd.; Ünal 1993: 727vd.; Ertekin-Ediz 1993: 719vd.; Taracha 2003: 367vd..

¹⁷ Garstang-Gurney 1959: 123; Carruba 1977: 156vd.; Neu 1986: 181vd.; del Monte 1993: 45vd.; Taracha 1997: 74vd.; Marizza 2007: 1; Singer 2007: 168; Carruba 2008: 31vd.

¹⁸ von Schuler 1965: 152vd.; Lebrun 1980: 132vd.; Singer 2002: 40vd.; Freu-Mazoyer 2007: 325vd..

II.(III.)Tuthaliya a	Kaşka saldırıları ile ilgili olarak, <i>Tapikka</i> 'da çok sayıda yazışma/mektup bulundu ²⁰ .	II.(III.)Tuthaliya	• HKM
	II.(III.)Tuthaliya ve oğlu Šuppiluliuma Kaşkalarla savaştı. Kaşkalar <i>Hattuša</i> 'ya saldırdı.	II.Muršili	• CTH 40
I.Šuppiluliuma	Tahtta çıktığında Kaşkalarla savaştı ²¹ .	II.Muršili	• CTH 40
II.Muršili	Kaşkalarla seferler düzenlenerek, <i>Tiliura</i> gibi bir takım kentler yeniden yerleşime açıldı ²² .	II.Muršili	• CTH 61
		III.Hattušili	• CTH 89
II.Muwattalli	<i>Anziliya</i> 'yı ve <i>Tapikka</i> 'yı tahkim etti ve başkenti <i>Tarhuntašša</i> 'ya taşıdı. Henüz Hatti'de iken tüm Kaška memleketi düşmandı. Yukarı Ülke'nin yönetimi III.Hattušili'ye verildi.	III.Hattušili	• CTH 81
III.Hattušili	Kaşkalar düşmanlıklarını sürdürdü. <i>Nerik</i> kenti gibi yitirilmiş ve bir daha geri alınmamış bölgeler Hitit etki alanına alındı ve topraklar genişletildi. Diplomatik yaklaşımlarla kuzey bölgesindeki bazı yerleşimleri kendisine bağladı ²³ .	III.Hattušili	• CTH 81
			• CTH 89
IV.Tuthaliya	<i>Nerik</i> kenti Hantili'nin zamanında Kaşkalar tarafından işgal edildi ²⁴ .	IV.Tuthaliya	• CTH 524 KUB 25.21
	<i>Tiliura</i> 'da külte bazı yenilikler yapıldı.	IV.Tuthaliya ⁷	• CTH 502 KUB 38.3

Tabloda verilen belge-bilgilerine göre Hitit-Kaşka ilişkilerinin tarihsel süreci krallığın ilk kuruluş yıllarında başlamış ve yüzyıllarca devam etmiştir. Bu ilişkiler kesintisiz olarak (zaman zaman bazı topluluklar ile iyi, zaman zaman da savaş halinde) süreklilik göstermiştir. Krallığın hemen her döneminde politik, askeri ve sosyal alanlarda sıkıntılar ve karmaşıklıklar gösteren Kaška bölgesinde, özellikle III.Hattušili bu sorunları büyük ölçüde çözen, siyasi alanda *uzlaşmacı* tavır sergileyen ve bölgede etkinliği olan bir kral olarak görünmektedir. III.Hattušili bölgedeki ilişkilerinde bu *diplomatik* ve *uzlaşmacı* yaklaşımını *kararlı* ve *tedbirli* uygulamalarla düzenlemiştir.

Terk edilmiş/seyrekle nüfuslu memleket/kent '*halklarını yeniden yerleştirmek*' için, Kaška nüfusunun yaşadığı alanlarda ve yakın çevrelerinde uyguladığı politikayı göstermesi açısından *Tiliura* kenti

¹⁹ von Schuler 1965: 109vd.; Neu 1983: 391vd.; Klinger 2005: 347vd.; http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=137; Christiansen 2012: 169vd.; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 355vd., 1046vd.; Devecchi 2015: 111vd..

²⁰ Maşat mektupları, Alp 1991; Hoffner 2009; Marizza 2009.

²¹ CTH 40, Güterbock 1956: 41vd., 75vd., 107vd.; del Monte 2009: 12vd.

²² Goetze 1967: 14 vd.; Grélois 1988: 17vd.; Houwink ten Cate 1966: 162vd.; Houwink ten Cate 1967: 44vd.; Groddek 1999: 147vd.; Beal 2000: 82vd.; Groddek 2007: 237vd..

²³ CTH 81 bkz. Otten 1981: 4vd..

²⁴ Goetze 1957: 92, 101 ve dn.22; Goetze 1957a: 169 ve dn.14; von Schuler 1965: 186; Otten 1981: 20; Bryce 1986: 86 ve dn.7, 88; HEG (T/D): 100; Singer 2007: 167.

“Buyruk”u önemli bir örnek oluşturmaktadır²⁵. Bölgede var olan topluluklar da “Buyruk”a boyun eğerek kendilerini koruma altına almayı amaçlamışlardır. Diğer kısa süreli çözümlere göre *bu yönetim anlayışı* Hitit-Kaşka sınır bölgesinde daha uzun süreli bir kalıcılık sağlamıştır ancak yine de Hititler, farklı *dini ve sosyal uygulamalara sahip* Kaşka kabile topluluklarına bazı önemli kısıtlamalar getirmişlerdir.

III.Hattuşili “*Tiliura*’da babasının kenti yerleşime açtığını ve NAM.RA²⁶’ları yerleştirdiğini” belirttiği (KUB 21.29 I 12-15) söz konusu durum, II.Murşili’nin yıllıklarında bahsettiği *Tiliura* kentinde kaldığı dönemle (9.yıl) ilgilidir²⁷.

²⁵ Bryce 2005: 249, 451.

²⁶ Alp 1949: 253; Darga 1973: 4; Hoffner 2002: 61vd.; Hoffner 2002a: 187; Bryce 2003: 116; EDHIL: 208.

²⁷ CTH 61.II.5.E KBo 16.6 III (=KUB 14.28+29+KUB 19.3 I 16’-25’(=2 BoTU 58 A)) (1) [*am-mu-uk-m*]a *ku-it-ma-an I-N[A]* URU *Ti-li-u-[ra e-šu-un]* (2) [*nu* ^m*Hu-u-du-pi-a*]n-za-aš *ku-iš* DUMU.LUGAL KUR URU *Pa-la-a* (3) [*ma-ni-ya-ah-hi-eš-k*]i-it *nu-uš-ši* KUR URU *Wa-a-šu-la-na*[a (4) [*ku-u-ru-ri-ya-ah-i*]a *nu-kán* ^m*Nu-wa-an-za-an* GAL.GEŠTIN (5) [*IŠ-TU ÉRIN*]^{MES} ANŠE.KUR.RA^{ME}Š *pa-ra-a ne-eh-hu-un* (6) *na-at-(kán A-NA)* ^m*Hu-u-d*]u-pi-an-za *še-er ar-ha pa-a-ir* (7) *na-aš-kán A-NA* URU *Wa-a-šu-l*]a-na *pa-a-ir nu* KUR URU *Wa-šu-la-na* (8) *a]m-me-el* DINGIR^{MES} *pi-ra-an hu-u-e-er* (9) *tar-ah-h*]i-ir *na-at ar-ha wa-ar-nu-e-er* (10) *IŠ-TU* NAM.RA-*ma-at* GU₄ UDU] *ša-ra-a da-a-ir* (11) *na-an* URU *Ha-at-tu-ši ar-ha ú]-te-er* (1) Ay[rıca ben] **Tiliu[ra]** kentind[e] iken (2) Pala memleketini prens [Hutupia]nza (3) [yönetiyo]rdu ve Waşulana memleketi ona (karşı) (4) [savaş açtı/düşman oldu. (General) GAL.GEŠTIN Nuwanza’yı (5) [yaya ve arabalı savaşçı]lar ile sevkettim. (6) Onlar Hutupia]nza (için/yararına) gittiler (7) ve onlar Waşul]ana’ya gittiler ve Waşulana memleketi (için) (8) tanrılar benim önümde koştular. (9) yend]iler ve onlar tamamen yaktılar. (10) Ayrıca onlar NAM.RA’ları, sığır (ve) koyun(ları)] ele geçirdiler (11) ve onu Hattuşa’ya alıp g]ötürdüler. *Dupl.*KBo 16.7 (=2/i), KBo 4.4 (=VAT 13623)+KBo 19.46 (=397/v), KUB 14.29 (=Bo 4908)+KUB 19.3 (=Bo 5170), KBo 10.17 (=204/p) bkz. Koşak 2005 (2): 254 ve dn.8051; Koşak 2005 (3): 46 ve dn.1436; 245 ve dn.7816; Koşak 2005 (4): 18 ve dn.538; Koşak-Müller 2005 (5): 8, 94, 131; Goetze 1967: 106; Cornelius 1973: 329vd. ve dn.36, 341 ve dn.24; Cornil 1987: 12; Beal 1992: 351; del Monte 1993: 91 ve dn.60; Beal 2000: 88; CHD (P): 30a, 39b; Groddek 2002: 335; CHD (Ş): 434. *Waşulana* ve *Pala* memleketleri bkz. Ertem 1973: 105, 159; Forlanini 1977: 218; del Monte-Tischler 1978: 297vd., 479vd.; Nashef 1991: 131; del Monte 1993: 118, 188; Ünal 2003: 54; Matthews-Glatz 2009: 64vd.; Forlanini 2013: 43vd. I.Şuppiluliuma’nın son yıllarında ve II.Murşili’nin hükümdarlığının büyük bir bölümünde *Pala-Tummana* memleketlerini (I.Şuppiluliuma’nın kardeşi Zida’nın oğlu) prens Hutupianza idare etmiştir bkz. Laroche 1966: 73; Goetze 1967: 152vd.; Ertem 1980: 6vd.; Forlanini 2014: 32. Hutupianza’nın kendisinden daha üst bir rütbede/görevde bulunan GAL.GEŠTIN’e hitap ettiği bir mektupta (KUB 57.1) adı belirtilmeyen GAL.GEŠTIN ünvanlı kişi, II.Murşili’nin “*Tiliura*’da kaldığı sırada Hutupianza’ya yardıma gönderdiği GAL.GEŠTIN Nuwanza ile aynı kişi olmalıdır”, mektuba göre *Hattuşa*’da veba halen devam etmektedir (KUB 57.1 32-34) bkz. Hagenbuchner 1989 (2): 157vd.; Beal 1992: 352vd. ve dn.1335; Marizza 2007a: 162vd.; Hoffner 2009: 356vd.; Marizza 2009: 133vd..

CTH 89 III.Hattuşili'nin *Tiliura* Halkına Buyruğu²⁸:

Envanter Num.	Yayın		CTH	
309/u (+) Bo 2043	KBo 51.1 KUB 21.29		89.A	Yeni Hitit Yeni Hitit
234/v	KBo 54.66	A III 28-33	89	(Belirlenmemiş)
Bo 6644	KUB 23.123	A III 29-38	89.B	Yeni Hitit
Bo 8283	KUB 31.15	A II 10-18	89.C	Yeni Hitit
	A	B	C	Satır
Metin Kopyaları Arasındaki Yazım Farklılıkları	^{GIS} GIGIR		^{GIS} GIGIR-az	öy.II 11
	nu		nu-kán	öy.II 14
	URU-ri-ma-aš-kán		LÚ ^{URU} Ga-aš-ga-kán	öy.II 15
	ku-pi-ya-ti[-in]	:ku-pi-ya-ti[-in]		ay.III 34
	wa-aš-ši-ya-zi	wa-ši-ya-zi		ay.III 37
	ú-wa-da-az-zi	ú-wa-te-[-		ay.III 38
öy.I				öy.I
1 [UM-MA T]a-ba-ar-na ^m Ha-at-tu-ši-li LUGAL.GAL	1-5 Kahraman, Hatti Ülkesi Kralı, Büyük			
2 [LUGAL KUR HA-A]T-TI UR.SAG DUMU ^m Mur-ši- li LUGAL.GAL LUGAL KUR GIDRU ^{TI} UR.SAG	Kral, Kuşşarlı Hattuşili'nin soyundan, Kahraman, Hatti Ülkesi Kralı, Büyük Kral,			
3 DUMU.DUMU-ŠU ŠA ^m Šu-up-pi-lu-li-u-ma LUGAL.GAL LUGAL KUR ^{URU} GIDRU ^{TI} UR.SAG	Šuppiluliuma'nın torunu, Kahraman, Hatti Ülkesi Kralı, Büyük Kral, Murşili'nin			
4 NUMUN ŠA ^m Ha-at-tu-ši-li LÚ ^{URU} Ku-uš-sar LUGAL.GAL	oğlu, Kahraman, [Hat]ti [Ülkesi Kralı], Büyük Kral, [T]abarna Hattuşili [şöyle]			
5 LUGAL KUR ^{URU} GIDRU ^{TI} UR.SAG	(şöyler) ²⁹ :			
6 ka-a-ša ^m Ha-at-tu-ši-li-iš LUGAL.GAL šu-um-ma-aš	6-10 İşte (şimdi)! Büyük Kral Hattuşili, siz			
7 A-NA LÚ ^{MES} URU ^{URU} Ti-li-ú-ra a-ra-ah-za-an-da-ya	Tiliuraları ve çevre kentler(dekiler)i,			
8 ku-i-e-eš URU ^{DIDLH} [A] zi-ik EN KUR ^{TI} ku-i-e-eš	yöneten sen Ülke Beyi (için), Hattilileri ve			
9 ma-ni-ya-ah-hi-eš-ki-š[i A] NA LÚ ^{MES} URU ^{URU} GIDRU ^{TI} LÚ ^{MES} URU ^{URU} Ga-aš-ga-ya	Kaşkaları 'buyruk' (ile) şöyle yükümlü kıldım/bağladım.			

²⁸ CTH 89 KBo 54.66 (234/v) Koşak 2005 (3): 240 ve dn.7590; Koşak-Müller 2005 (5): 176; KBo 54: iv; Groddek 2010: 40; (CTH 470 "Ritüel Fragmanı") Lorenz'in önerisi ile (CTH 89) KUB 21.29 ay.III 29vd.'nin *Dupl.* olduğu belirlenmiştir. CTH 89.A KBo 51.1 (x+1')]x-a[n² § (2') E]N KUR^{TI}-ma (3')]x URU-ri ku-x[(4') I]GI^{HLA}-wa x[(5')]x ŠÀ É K[I-LI (6') L]Ú^{URU}Ga²[-aš²-ga², fragmanın içerik bakımından öy.II ya da ay.III ile ilgili olduğu ancak tabletteki yerine tam yerleştirilmenin şu an için mümkün görünmediği anlaşılmaktadır (Trémouille 16.2.2007); KBo 51 iv.; Hoffner 1967: 181; Kühne-Otten 1971: 38; Beal 1988: 294 §54; Carruba 1988: 200vd.; González Salazar 1994: 159vd.; Klengel 1999: 34 [B3], 42 [B7], 68. [B3], 92 [B2], 240 [A13]; Altman 2004: 180vd.; Koşak 2005 (1): 66; Singer 2007: 167; CTH 89.B KUB 23.123 (Bo 6644) Klengel 1999: 240; Klinger 2002: 443; Koşak 2005 (1): 184; CTH 89.C KUB 31.15 (Bo 8283) Klengel 1999: 240; Koşak 2005 (1): 213; Koşak-Müller 2005 (5): 132; http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=89; CTH 215 KBo 50.168 (512/u) fragmanda "Kaşkalar, Ülke Beyi ve tutukevi'nin bahsi, benzer ifadelerin geçtiği *Tiliura* metni (CTH 89) ile ilgili olduğunu gösterse de içerik bilgisi oldukça yetersizdir, krş. KBo 50: x; (1) EN KUR^{TI} ÉZA-RA-A-TI (2) x-pi LÚ^{MES} Ga-aš-g[a (3)]x[, Groddek 2008a: 118; Koşak 2005 (3): 163; Koşak-Müller 2005 (5): 142.

²⁹ III.Hattuşili, imparatorluk dönemi kralları arasında kendi krallığını meşrulaştırmak için *Kuşşar(a)*lı Hattuşili'den bahseden tek kraldır, Archi 1971: 196; Otten 1971: 234; Bryce 2005: 262.

10 <i>iš-hi-ú-ul kiš-an iš-hi-ya-nu-un</i>	
11 ^{URU} <i>Ti-li-ú-ra-aš URU-aš IŠ-TU UD^{KAM} mHa-an-ti-li</i> 12 <i>dan-na-at-ti-iš e-eš-ta na-an A-BI-YA</i> 13 ^m <i>Mur-ši-li-iš EGIR-pa ú-e-te-et a-še-ša-nu-ut-ma-an</i> 14 <i>na-a-wiš SIG₅-in a-še-ša-nu-ut-ma-an a-pé-e-el</i> 15 <i>IŠ-TU NAM.RA GIŠTUKUL tar-ah-ha-an-ti-it</i> 16 <i>an-na-al-li-iš^(u5)-ma-kán ku-i-e-eš LÚ^{MES} U[RU^{LM}]³⁰</i> 17 <i>EGIR-an e-šir na-aš-kán ar-ha [da-li-ya-at^(?)]³¹</i> 18 <i>na-aš^PUTU^{ŠT} EGIR-pa ú-wa-t[e-nu-un]</i> 19 <i>na-aš EGIR-pa I-NA^{URU} T[i-li-ú-ra a-še-ša-nu-nu[?]-un]³²</i>	11 Tiliura (ana)kenti Hantili zamanından (beri) 12 boştu. Onu babam 13 Muršili yeniden inşa etti. Fakat onu (kenti) 14 iyi/uygun (bir şekilde)/tam(amen) yerleşime açmamıştı. Ancak onu (sadece) onun 15 silah ³³ ile yendiği NAM.RA(lar) ile yerleştirdi. 16 Fakat önceki/eskiden 17 kalan kent adamları(nı/halkını), onları [kendi başına bırak(mış)tı] 18 ve (ben) Majeste onları geri geti[rdim] (ve bu durumu düzelttim). 19 Onları T[iliura]'da yeniden [yerleştirdim].
20 <i>nu ŠA A-BI-YA IŠ-TU UD^{KAM34}</i> 21 <i>am-mu-uk EGIR-an-da x[</i> 22 <i>nu ŠA A-BI-YA ŠUM[-ŠU</i> 23 <i>nu-uš-ma-aš šu-um-ma-aš[A-NA[?] LÚ^{MES?} URU[?]Ti-li-ú-ra³⁵</i> 24 <i>IŠ-TU GIŠTUKUL tar-ah-ha-an[-ti-it</i> 25 <i>LÚ^{MES} GIŠTUKUL GÍD.DA ku-i[-e[?]-eš³⁶</i> 26 <i>am-mu-uq-qa ku-i-e-e[š</i> 27 [. . .]x-x-aš-x[	20 ve babamın [zamanınd]an (beri) [21 ben ardından x[22 ve babamın adı[nı] 23 ve onlara, siz [Tiliuralılar'ı' 24 silah ile yen[di]. 25 uzun silahlılar/çiftçiler [26 ve beni [27 [...]
öy.II 1 <i>ku-i-e[-eš] a-ra-ah-za wa-ah-nu-ir</i> 2 <i>na-at-za d[a]-aš-ki-ir na-at a-pé-e-ez-za k[u-u-ru-r]i-iš-ki-u-wa-an³⁷ ti-e-er</i> 3 <i>nu-uš-ma-aš pa-ra-a a-ša-tar^m Ha-an-ti-li-iš i-y[a-a]t</i> 4 <i>ha-an-te-ez-zi-ya-aš-ma-aš-kán^m La-ba-ar-na-aš^m Ha[-</i>	öy.II 1 (Bölgeyi/sınır topraklarını) dışarıda(n) kuşatanlar(çevirenler) ^(?) 2 onları (bu bölgeleri) kendileri (için) a[İ]dilar ve onlar oradan d[üşmanlık] yapmaya başladılar

³⁰ Krş. LÚ^{MES} [^{URU}*Ti-li-ú-ra* LÚ^{MES} APIN.LAL] Alp 1949: 245; LÚ^{MES} [^{URU}*Ti-li-ú-ra*] von Schuler 1965: 146; González Salazar 1994: 161; del Monte 2003: 67; Altman 2004: 180; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053. Tamamlama KUB 21.29 III 20; IV 13; KBo 6.2+19.1 II 21 *Dupl.* KBo 6.3 II 41; KBo 2.8 II 14, III 15', IV [9']; KUB 13.2 III 29-30; HKM 52: 36 geçiş örneklerine göre yapılmıştır.

³¹ Krş. [*da-ah-hu-un*] Alp 1949: 246; [*da-a-aš*] González Salazar 1994: 161; [*tar-na-aš*] del Monte 2003: 67.

³² *a-še-ša-nu-nu-un* (Prt.Sg.1) *-nu-* işaretinin tekrarlanarak yazımı, III.Hattuşili dönemi metinlerine (CTH 81 II 27, 67, 70, III 35, 58; KBo 52.17+KUB 21.19+KUB 14.7 III 19') göre yapılmıştır bkz. Alp 1949: 246; Haas 1970: 9.

³³ GIŠTUKUL="silah, topuz" (bkz. HW: 296; Schuol 1994a: 272-277; HHw: 261; MHH: 733; Savaş 2002: 115vd.; Savaş 2014: 230vd.). Laroche 1958: 88; Neu 1974: 29; HEG (T/D): 169'daki: *IŠTU* GIŠTUKUL *tarh-* "silahla yenmek" krş. Murat 2016: 32, 149'daki GIŠTUKUL="ordusuyla".

³⁴ von Schuler 1965: 146; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053; ayrıca öy.I 24 *IŠ-TU* GIŠTUKUL *tar-ah-ha-an-ti-it* tamamlaması da değerlendirilebilir.

³⁵ KUB 21.29 öy.I 7.

³⁶ KUB 21.29 öy.I 26; Otten 1988: 39; González Salazar 1994: 161.

³⁷ Klinger 2002: 438; krş. (KBo 22.1 4') *dameškiwan dair* "baskı yapmaya başladılar" González Salazar 1994: 171.

a]t-tu-ši-li-iš 5^{LD} <i>Ku-me-iš-ma-ha-an pa-ri-an Ú-UL tar-ne-eš-kir</i>	3 ve onlara (Kaşkalar karşı) Hantili ileri yerleşim (yeri) ya[p(mış)t]ı. 4 Geçmiş(te) zaman(lar)da (eskiden/eskilerde) ise Labarna (ve) H[a]ttu[şili, onları(n)] 5 Kumešmaha ırmağı(nın) ötesine bırakmazlardı (/geçmelerine izin vermezlerdi).
6^{URU} <i>Ti-li-i-ú-ra-kán URU-ri še-er nu-kán</i> ^{LU}UKU.UŠ 7^{LU} <i>KAR-TAP-PU-ya ŠA LÚ</i> ^{MEŠ URU} <i>Kaš-ga</i> 8 <i>URU-ri ša-ra-a le-e i-ya-an-ta-ri</i> 9 <i>ma-a-an-kán</i> ^{LU} <i>KAR-TAP-PU LÚ</i> ^{URU} <i>Kaš-ga</i> 10 <i>A-NA EN KUR</i> ^{GIŠ} <i>GIGIR GAM-an ar-ta-ri GIM-an-ma-an GAM-[a]n KÁ.GAL x</i> ³⁸ c.1' <i>GIM-[a]n</i> 11 <i>ar-nu-uz-zi na-aš-kán IŠ-TU</i> ^{GIŠ} <i>GIGIR GAM ti-ya-[a]d-du</i> c.2' <i>GIŠ</i> <i>GIGIR-az</i> [12 <i>na-aš EGIR-pa pa-id-du URU-ri-ma-aš-kán</i> ³⁹ <i>ša-ra-a</i> c.3' <i>U]RU-ri-ma-a[š</i> 13 <i>le-e ú-iz-zi</i> c.4' <i>ú-iz-[zi</i>	6 Tiliura (ana)kentinde (geçerli kurallar şöyledir): Kaşkalkı ağır silahlı asker(leri) 7 ve(/ya da) araba sürücü(leri) 8 yukarıya kente çıkmasınlar! 9 Eğer Kaşkalkı araba sürücüsü 10 Ülke Beyi(nin) arabasın(d)a (hizmet için) yanında durursa(/bulunursa), ayrıca eğer onu (kent) kapısının yanına 11 getirirse o arabadan aşağı insin! 12 O geri gitsin! Ayrıca o (Kaşkalkı) yukarıya kente 13 çıkmasın!⁴⁰
14 <i>DI-eš-ni-ma-aš-kán GAM i-ya-at-ta-ru nu DI-aš-ša[r]</i> c.5' <i>i-y]a-at-ta-ru nu-kán D[L-</i> 15 <i>a-ra-ah-za pu-nu-uš-ki-id-du URU-ri-ma-aš-kán ša-[ra-a]</i> c.6' <i>]x LÚ</i> ^{URU} <i>Ga-aš-ga-kán</i> [16 <i>[le-e ú(-iz-zi nu-za)]-kán URU-an GAM-an ar-h[a]</i> c.7' <i>ú]-iz-zi nu-za-kán URU-a[n</i> 17 <i>[pa²-id²-du² n(u-kán EN KUR</i> ^{TI} <i>A-NA)]</i> ^{MEŠ} ⁴¹ <i>]x</i> ^{URU} <i>Ga-a[š-ga]</i> c.8' <i>n]u-kán EN KUR</i> ^{TI} <i>A-NA[</i> 18 <i>[</i> <i>]x-an-zi</i> c.9' <i>]x x x x[</i>	14 Ayrıca o (Ülke Beyi)⁴² davaya (kentten) aşağı gitsin! Davayı(/davaları) 15 dışarıda (iken) soruştursun! Ayrıca o (Kaşkalkı bir adam)⁴³ yuk[arıya] kente 16 [(gel)mesin]! Kenti(n) aşağısına 17 [gitsin/terk etsin² (ve Ülke Beyi)] 18 <i>]x</i>² <i>ler</i>² <i>Kaška</i> 18 <i>]x</i>² <i>ırlar</i>
19-20 § 23-30 § 31-33 satırlar arası sadece birkaç işaret kalıntısı okunabilmektedir⁴⁴.	

³⁸ KÁ.GAL (KUB 21.29 III 42); krş. [A]-NA [KÁ]²? Pecchioli Daddi 1977: 183; Pecchioli Daddi 1982: 452; GIM-an-ma-an x x x [KÁ]² del Monte 2003: 67.

³⁹ (-kan) Tiliura, HW² (H): 237.

⁴⁰ (KUB 21.29 II 11-13) *Imp.* çekimli fiiller *Prs.*; *Sg.* şahıs çekimleri ise *Pl.* olarak verilmiştir (“Bir Kaşkalkı arabacı “ülkenin beyleri”nin yanında arabada durursa, o şayet onu büyük kapılara getirirse, arabadan aşağı inerler ve geri giderler. Fakat kente giremezler” krş. Murat 2016: 153); Tiliura’da yönetici konumunda birden fazla EN KUR^{TI} görevlisi bulunmamaktadır (“ülkenin beyleri” krş. Murat 2016: 150, 153).

⁴¹ GA]L^{MEŠ}? işareti oldukça şüphelidir, krş. von Schuler 1965: 147; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053.

⁴² Bahsedilen kişi EN KUR^{TI} bkz. von Schuler 1965: 147 ve dn.2; González Salazar 1994: 167 ve dn.42; CHD (P): 380a; Hoffner 1997: 4 ve dn.22; del Monte 2003: 68; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053.

⁴³ KUB 31.15 6’ göre LÚ^{URU} *Ga-aš-ga-kán* “Kaşkalkı” bkz. von Schuler 1965: 147 ve dn.3; González Salazar 1994: 167 ve dn.43; del Monte 2003: 68; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053.

⁴⁴ öy.II (19) -a]n-zi; (23) -z]i (24)]x x[(25)]x[(28)]x-ya (29) A²-N]A² LÚ^{MEŠ URU} [Gaš-ga^(?) (30) d]a-a-i; (31)]x-zi (32) n]a-aš-kán ÉRIN^{MEŠ}.

34 E]GIR- <i>pa pa-a-i</i> 35 <i>ú²]-wa-da-an-zi</i> 36 -]du 37 -]şi-ya-an-du 38]na-an-kán ma-a-an 39 d]a-an-zi 40]x tar-na-an-zi 41]x na-an ar-ha ku-wa-pí 42]x EGIR- <i>pa iş-hi-ya-an-du</i> 43]ú-wa-da-an-du	34 g]eri verir/gider. 35 ge]tirirler. 36 -]sın! 37]-sınlar! 38] ve onu eğer 39 a]lırlar 40] bırakırlar/izin verirler. 41] ve onu uzağa nasıl 42]x tekrar yükümlü kılsınlar/bağlasınlar! 43] getirsinler!
44 ŠA ⁴⁵ Ę K]L- <i>LI-ya-ma-aš Ú-UL pé-eš-ši-ya-wa⁴⁶</i> 45] nu-uš-ma-aš-kán AŠ-RU 46 iş-hi-ul-ma a-pé-e-da-aš GIM-an 47] e-eš-du	44] fakat onu tutukevi içine atma! 45] ve onlara yer 46] fakat [b]uyruk onlara nasıl 47] olsun!
48] le-e ku-iš-ki i-ya-zi 49 -n]i e-eš-du 50]x-an ar-ha 51]le-e ku-iš-ki i-ya-zi	48] hiç kimse yapmasın! 49]x olsun! 50]x uzağa 51] hiç kimse yapması[n]!
52]x le-e ku-iš-ki i-ya-zi 53]x gi-pé-eš-šar e-eš-du	52]x hiç kimse yapmasın! 53]x arşın/(uzunluk ölçüsü) olsun!
54 EG]IR- <i>pa-an-da</i> 55] :ku-pi-ya-ta-al-li-uš 56 nu-]za-kán GIM-an 57 an-d]ur-za “Kırık”	54 ar]kadan 55]x ihanet edenler/hainler 56] ve nasıl 57 içe]ride “Kırık”
ay.III 1-7 satırlar arası birkaç işaret kalıntısı okunabilmektedir ⁴⁷	
8]x wa-ah-nu-uš-kán-zi 9]x EN KUR ^{TI} <<-GAL ₉ -TI>> ⁴⁸ 10]URU ^{LIM} ar-hu-ut 11]x-li-at-ti 12]x-at-ti 13]x-at-ti le-e 14] hu-u-wa-an-zi 15]x-ma ² 16 k]i-it-ta-ru 17 ^{UR}]U Ga-aš-ga 18 pa]r-ku-wa-an-zi 19 -z]i ma-a-an ĘRIN ^{MES} 20 n]u LÚ URU ^{LIM} 21 ku-]i-e-eš ^{LÚ} UKU.UŠ ^{HIA} 22 -]un u-i-ya-ad-du 23] Ú-UL a-pi-y[a]	8] sürekli sararlar/kuşatırlar 9]x Ülke Beyi 10] kent(t)e dur! 11]x 12]x 13]-sın 14] koşarlar. 15]x 16 bu]lunsun! 17 Kaška [ken]ti 18] temizlerler. 19]x eđer yaya askerler 20 v]e kentin adamı 21] ağır silahlı askerler 22]x göndersin! 23] oradan değil

⁴⁵ KUB 21.29 III 31, 32 *Dupl.*B.KUB 23.123 3', 4'.

⁴⁶ Krş. pé-eš-ši-ya²-wa-<aš>^(?) González Salazar 1994: 163.

⁴⁷ ay.III (1) LÚ^{ME}]Š? URU^{LIM} (2) EN KU]R^{TI(?)} (3) LÚ^{MES} GAL (4) le-e] pé-eš-ki (5)]le-e pé-eš-ti (6) -]ya ku-it (7) a-p]a-a-at iş-hi-ú-ul e-eš-du.

⁴⁸ *Tiliura* metninde birkaç yerde EN KUR^{TI} yazımı geçmesine rağmen EN MAD<-KAL->TI olarak okunması gerektiği önerilmektedir (CHD (L/N):166; HED (M): 48). III 9 (EN KUR-TI-KAL-TI) Ak.MAD-KAL-TI, KUR(-TI) KALAG-TI (*māti dannati*); ayrıca son üç işaretin (-TI-KAL-TI) silinmeye çalışıldığını gösteren izler taşıdığı belirtilmektedir, Pecchioli Daddi 1982: 452 ve dn.2; González Salazar 1994: 169 ve dn.60; Weeden 2011: 216 ve dn.962. Metinde EN KUR^{TI} yazımı dikkate alındığında <<-KAL(/GAL₉)-TI>> işaretlerinin katip tarafından fazladan yazılmış olabileceği değerlendirilebilir.

24 <i>ku-e-da-]ni-ki u-i-ya-ad-du</i> 25]x-ša-ma-aš 26 -]zi	24 bir]ini ⁷ göndersin! 25]x onları 26]x
27 -y]a-zi nu-uš-ma-a[š] 28 a[n ⁷ (-).]x na-aš-ma-za MUNUS LÚ URU ^U Ga-aš-g[a] KBö 54.66 1']x x[29 da-a[-i URU ² -ri ² ša ² -ra ² -a ²] ⁴⁹ ú-iz-zi nu-za URU-an GAM-an pa-a[-i] B.1' nu-za URU[- an KBö 54.66 2' p]a-a-i ma-a-a[n 30 ma-a-an-ma-kán ŠÀ URU ^{LM} LÚ URU ^U Ga-aš-ga ku- i[š-ki] B.2']URU ^U Ga-aš-g[a 31 še-eš-z[(i n)]a[-aš ⁵⁰] iš-dam-ma-aš-ta-ri ŠÀ É KI- LI B.3']ŠÀ É KI- LI KBö 54.66 3']še-eš-zi na[- 32 pé-eš-ši-ya-an-zi nu-kán ŠÀ É KI-LI M[U ⁷ x ^{KAM?} e ⁷ -eš ⁷ -zi] ⁵¹ B.4' nu-kán ŠÀ É [KI-LI KBö 54.66 4' KI-LI] pé-eš-ši[- 33 za-a[(n)]-ki-la-an-zi-ya-an IŠ-TU G[U ⁴ HLA UDU ^{HLA(?)}] ⁵² B.5' za-an-ki-la-an-zi-ya-an KBö 54.66 5']x x[34 ma-a-an-ma-aš-ši ku-pi-ya-ti[-in k]u-in-ki[(...)] B.6' :ku-pi-ya-ti[-in 35 EGIR-an KAR-an-zi na-aš-ma HUL-lu ku-it[-ki] B.7' na-aš-ma HUL-]lu 36 me-ma-i na-aš har-ak-du ma-a-an-ma-za ŠA KUR URU ^U Ga-aš-ga] B.8' ma-a-an-ma-za Š[A 37 ARAD GÉME ku-iš-ki wa-aš-ši-ya-zi URU-an-kán B.9' wa-ši-ya-z[i 38 ša-ra-a le-e ú-wa-da-az-zi B.10' ú-wa-te-] 39 a-ra-ah-za-aš-ši-ya-aš-kán e-eš-du ma-a-an Ú- U[L-ma 40 na-aš-ši-ya-aš-kán ŠÀ É.GU ⁴ e-eš-du ma-a-na- aš] ⁵³	27]-ar ve onlara 28]x ya da Kaşkalkı bir adam kendine (kentten) bir kadın 29 alı[r(sa) yukarıya ² kente ²] gelir(se), (sonra o) bizzat kenti(n) aşağısına gider. 30 Ancak eğer herhangi bir Kaşkalkı adam kentin içerisinde 31 uyu[rsa ve o] işitilirse (onu) tutukevi içine [32 atarlar ve tutukevi içinde [x yıl ² olur/bulunur ²] 33 ve onu (1) sı[ğır (ve) x koyun ²] (cezası) ile cezalandırırlar ⁵⁴ . 34 Ancak eğer on(d)a herhangi bir ihamet/hainlik/kötü niyet 35 bulurlarsa ya da (eğer o) herhangi kötü birşey 36 söylese o mahvolsun/yok olsun! Ayrıca eğer herhangi biri [Kaška] memleketinin 37 erkek (ya da) kadın köle(sini) ⁵⁵ satın alırsa onu 38 yukarıya kente getirmesin! 39 O da (onunla birlikte) dışarıda olsun! Eğer ol[maz ise] 40 o ahır içinde olsun! Eğer o [...]sa 41 o kentte olsun! 42 (Eğer) Kaška memleketinin erkek ya da kadın kölesi(ne sahip) biri büyük/(kent) kapısını geçer(se) 43 onu suçta(n dolaylı) tutuklarlar.

⁴⁹ von Schuler 1965: 147; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053.

⁵⁰ Krş. -at “enklik şahıs zamiri” Neu 1968: 77 ve dn.2.

⁵¹ Krş. š[e-eš-zi] Garstang-Gurney 1959: 120; González Salazar 1994: 173; González Salazar 2001: 64; M[U x^{KAM} e-eš-zi] ya da [ARAD-iš] von Schuler 1965: 149; del Monte 2003: 67.

⁵² Goetze 1957a: 190 ve dn.2; von Schuler 1965: 147; del Monte 2003: 68; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053; krş. G[U⁴ (UDU) (...)] González Salazar 1994: 164; González Salazar 2001: 64.

⁵³ Ú⁷-[UL], del Monte 2003: 68. Ancak bu tamamlama sonrasındaki içeriğe uygun düşmemektedir. Burada “yalnız/tek başına” anlamını karşılayacak bir sözcük beklenebilir (šia-², 1-(eda)²).

41 <i>na-aš-kán</i> URU-ri <i>še-er e-eš-du ku-e-el-kán</i> 42 ARAD ^{TUM} <i>na-aš-ma GÉME ŠA KUR</i> URU ^U <i>Ga-aš-ga</i> KÁ.GAL <i>za-a-i</i> 43 [<i>n</i>][<i>a</i>]- <i>n</i> <i>wa-aš-túl-li ap-pa-an-zi</i>	
44 LÚ.MEŠ ^{SIPA} .GU ₄ , LÚ.MEŠ ^{SIPA} .UDU LÚ.MEŠ ^{ENGAR} ¹⁵⁶ 45 <i>A-NA</i> LÚ ^{MES URU} <i>Ga-aš-ga an-da le-e</i> 46 <i>ú-e-ri-ya-an-zi ku-iš-ma-aš-ma-aš</i> 47 <i>an-da ú-e-ri-ya-at-ta-ri</i> 48 <i>na-an wa-aš-túl-li ap-pa-an-zi</i>	44 Sığır çobanları, koyun çobanları (ve) çiftçiler 45 Kaşkaları içeri 46 çağırmasınlar! Ancak onları 47 içeri çağırma ⁵⁷ . 48 onu suçta(n dolayı) tutuklarlar.
ay.IV 1 2]x DÚ[-]x[3 [<i>pa-a</i>]p-ra-an-z[<i>a pa-a</i>]p-ra-tar[4 <i>nu-za</i> URU-an [GAM-a]n <i>pa-a-i na-an</i> [Q]A-DU DA[M ^{MES} -ŠU 5 DUMU ^{MES} -ŠU x [x-a]k-ku-wa-na <i>pé-e-hu-da-an-du</i> 6 <i>nu-wa</i> UR[.TU]R <i>pa-ap-ra-an-za ar-ha-ma-wa</i> 7 ŠA 1 MA[.NA] GİS ^{GIGIR} <i>e-ez-za-a-i</i> 8 <i>ma-a-an-ma-[ká]n</i> UN-aš-ma <i>ku-iš-ki ŠA</i> URU ^{LIM} 9 <i>A-NA</i> LÚ ^{MES} [U] ^{RU} <i>Ga-aš-ga ku-iš-ki an-da dam-me-ik-ta-ri</i> 10 É ^{TUM} [A [?] .Š]A [?] <i>-kán QA-DU DAM^{MES}-ŠU-NU</i> 11 DUMU ^{MES} [ŠU-N]U URU-ri <i>še-er nu a-pé-e-ni-eš-šu-wa-an-da</i> 12 UN ^{MES} EGIR-an <i>ša-an-hi-eš-ki-it-ten</i> 13 <i>ma-a[an]</i> šu-me-eš-ma LÚ ^{MES} URU ^{LIM} <i>ma-az-za-al-la-ša-du-wa-ri</i> 14 <i>ku[-in[?]]-ki</i> ⁵⁸ <i>šu-um-me-eš-kán ku-it ne-ya-ri</i> 15 GU ₄ ^[HI] A UDU ^[HI] A GİS ^{KIRI} ₆ ^{MES} KISLAH 16 d[<i>a-m</i>]a-a-iš <i>ku-iš-ki har-ak-zi Ú-UL šu-m[e]-el</i>	ay.IV 1 2]x yap[]x[3 [ki]rli(dir). [Ki]rliklik[4 ve kentin [aşağısı]na gider ve onu eş[leri/(karları) 5 çocukları ile birlikte [] ⁵⁹ x için götürsünler! 6 (Onlara şöyle söylerler): “[küç]ük(/yavru) köpek kirli(dir); fakat 7 1 MA.[NA] (değerinde) arabayı tamamen yer”. 8 Ancak eğer kentten bir kişi (ya da) 9 (başka) herhangi biri Kaşkalara katıldığında (iş birliği yaptığı/yanıştığı) 10 evi, [tar]ası, eşleri(/karları), 11 çocukları ile birlikte (ceza olarak ²⁶⁰) kenti(ndir) ve böyle 12 insan[lar(t)] (yakalayınca) kadar devamlı soruşturur! 13 Ancak e[er] siz kentin adamları(/halkı) herhangi bir [birine [?] (/şeye)] müsamaha(/hoşgörü) gösterirseniz(/göz yumarsanız) ⁶¹ 14 (bu ortaya çıktığında) sizler(e) ne olacak? ⁶² 15-16 (Fakat Tiliuralılar dışında) başka herhangi birinin sığır[la]rı, koyunları, bahçeleri (ve) tahıl ambar(ları) mahvolur(sa o

⁵⁴ KUB 13.4 IV 10; KBo 2.4 sk. 4, bkz. von Schuler 1965: 147; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053.

⁵⁵ Hoffner 2002a: 187 ve dn.40; “... *Wenn sich aber jemand vom Land [Kaška] einen Sklaven (oder) eine Sklavin kauft, darf er ihn nicht in die Stadt heraufbringen ...*” Schuler 1965: 147; “... *if anyone from the [Kaska]-land buys a slave, male or female ...*” Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053.

⁵⁶ LÚ^{MES} GİS^{APIN}, bkz. Pecchioli Daddi 1982: 13; del Monte 2003: 68.

⁵⁷ Krş. Garstang-Gurney 1959: 120.

⁵⁸ *ku[-in[?]]-ki* olarak da tamamlanabilir bkz. González Salazar 1994: 165 ve dn.35; Sideltsev 2015: 219 ve dn.121.

⁵⁹ “[*d*]o [*penance*]” Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1054.

⁶⁰ Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1054.

⁶¹ Neu 1968: 115; krş. von Schuler 1965: 148.

⁶² CHD (L/N): 215, 363; HED (N): 21; Puhvel 2007: 629; Sideltsev 2015: 219; krş. von Schuler 1965: 148; del Monte-Tischler 1978: 422; González Salazar 1994: 168; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1054.

	zaman suç/sorumluluk) si[z]in değil(dir).
17 DUB.1.KAM QA-TI ŠA ^{URU} Ti-li-ú-ra 18 iš-hi-ú-la-aš ^m Ha-at-tu-ši-li-iš 19 LUGAL.GAL i-ya-at	17-19 Büyük Kral Hattušili'nin yaptı(ğ)ı/verdiği Tiliura buyruğunun birinci tableti bitmiş(tir) ⁶³ .

Değerlendirme:

öy.I 1-5: [LUGAL KUR^{URU}Ha-a]t-ti tamamlaması⁶⁴ için metinde yeterli yer bulunmamaktadır. URU determinatifi olmadan [LUGAL KUR HA-A]T-TI yazılışı önerilebilir⁶⁵.

öy.I 6-10: ka- “bu” işaret zamirinden türetilen *kāša* formu geçmiş zaman çekimli bir fiil ile (*iš-hi-ya-nu-un*) “geçmiş bir eylemin sonucunda mevcut durumu” vurgular⁶⁶.

Metinde *išhiul*⁶⁷, *išhiya/išhai*- “yükümlü kılmak/bağlamak” (öy.I 10); *eš*- “olmak” (ay.III 7); *iya*- “yapmak” (ay.IV 18-19) fiilleri ile birlikte, kral tarafından tebaasına “*yerel topluluklara tanınan bazı ayrıcalıkları*” ve “*çeşitli koşulların belirlendiği ya da zorunlu kılınan uygulamaları*” nitelendirmek için kullanılmıştır.

EN KUR^{II}⁶⁸ (KUB 21.29 I 8; II 10; [III 2][?]; III 9⁽¹⁾; KUB 31.15 8') yazımında, işaretlerden sadece birinin farklı olması (EN KUR(=MAD)-TI^{𐎠𐎵𐎠𐎠𐎠𐎠𐎠}, EN MAD(=KUR)-GAL⁹-TI^{𐎠𐎵𐎠𐎠𐎠𐎠𐎠𐎠}) ve görev-sorumluluklarının *BĒL MADGALTI*-görevlileri⁶⁹ ile benzer olması, bu benzerliklerden dolayı da her iki ünvanın bazı kullanımlarda karışmasıyla (KUB 21.29 III 9 EN

⁶³ Karasu 1997: 219; Karasu 2013: 89.

⁶⁴ González Salazar 1994: 160.

⁶⁵ del Monte 2003: 67; KUR HA-AT-TI, KBo 1.28 öy.5; KUB 23.125+KUB 3.4 I 15; KBo 3.3 II 29; KUB 19.72 III 10; KUB 14.8 I 30.

⁶⁶ Hoffner 1968: 532.

⁶⁷ Tarafların karşılıklı statülerine ve bağlayıcılığına göre “antlaşma, yemin, buyruk, ferman, yükümlülük”, González Salazar 1994: 169; Ünal 2005: 725; Miller 2013: 2vd..

⁶⁸ Pecchioli Daddi 1982: 451vd.; Hit.=²*utniyaša*-, Ak.=²*HAZANNU*, Hur. *haziyani*- bkz. Beal 1992: 438; Weeden 2011: 215vd.; Imparati 1974: 57; Imparati 1975: 84; Pecchioli Daddi 2003: 53 ve dn.86; HW Erg. 1: 26vd.; MHH: 106; EN.KUR^{II} “*Bürgermeister*” (^{LÜ}KUR-*yaša*-/^{LÜ}*utniyaša*-) Neu 1996: 117vd.8 ve dn.43; “sivil vali/genel vali” Alp 2004: 151; krş. EN MAD<-GAL>-TI okunuşu önerilmektedir CHD (L/N): 166; HED (M): 48. Hitit yönetim hiyerarşisine göre bu yöneticiden sonra *BĒL MADGALTI* ünvanlı görevli gelir: KUB 26.43+KBo 22.56 ay.12; KBo 6.28 ay.24; KUB 26.58 öy.9; KUB 26.50 öy.10, ay.4. EN KUR^{II}, HLuv. REGIO.DOMINUS olabileceği hk. Mora 2004: 478; Miller 2013: 183.

⁶⁹ Pecchioli Daddi 1982: 455vd.; González Salazar 1994: 161; *BĒL MADGALTI* (Hit. *auriyaš išhaš*) “askeri vali” bkz. Alp 1947: 397vd.; Goetze 1957a: 126; “Kale Beyi/Kale Komutanı” Darga 1985: 15; “hudut muhafaza komutanı” Ünal 1989: 24; Askeri birlikleri yönlendiren ve yöneten, geniş ölçüde kamu işlerinin yürütülmesini sağlayan, krallığın topraklarının ve mallarının korunmasından sorumlu olan görevli, Beckman 1995: 23vd.; Bryce 2003a: 174, 185 ve dn.18.

KUR-*TI-KAL-TI*) açıklanabilir⁷⁰. EN KUR^{TI}-görevlisinin, URU^{DIDL.HI.A} ... *ma-ni-ya-ah-hi-eş-ki-şi* (KUB 21.29 I 8-9) ifadesi ile *birden fazla kentin yönetimiyle ilgili olduğu*⁷¹ ve bu kentlerde Hitit dışında (metinde Kaşkalar) farklı unsurlarında yerlabildiği anlaşılmaktadır. *BĒL MADGALTI*-görevlilerine göre daha üst rütbede bulunan krallığın söz konusu temsilcileri, '***bölgesel idare merkezi yöneticileri***' olarak kentlerin savunması, idaresi, denetimi ve mahkemelerle ilgili görevlerinin yanısıra kral ya da kraliçeden gelen emirlere göre ihtiyaçları yöneten-yönlendiren⁷², aynı zamanda kültte de görevleri bulunan⁷³ kişilerdir.

Burada kısaca URU^{DIDL.HI.A} ifadesi ile değinilen ***bölgesel idare merkezi Tiliura***'nın çevre yerleşimleri, KBo 19.31'de (*Dupl.KBo 19.30*)⁷⁴ (*Tiliura* ile birlikte) listelenen coğrafya adlarının bir kısmı ile aynı olmalıdır.

öy.I 11: URU^{TI}*Ti-li-ú-ra-aş* URU-*aş* (öy.II 6 URU^{TI}*Ti-li-i-ú-ra-kán* URU-*ri*) kent adı sonrası URU-*aş/ri* ifadesi ile bölgede bulunan diğer

⁷⁰ Beal 1992: 438; KUB 13.2 I 18' LÜ^{BE-EL MA-AD-KAL-TI} yerine biraz farklılaşan kopyası KUB 31.86 I 16'da EN KUR kullanılmıştır. Aynı şekilde bazen de EN KUR(=MAD)-*KAL-TI* olarak karışıklığa uğramıştır, von Schuler 1965: 148; *Katapa* memleketi örneğinde de olduğu gibi farklı metinlerde her ikisi de geçmektedir: (KBo 13.234+KUB 51.69 ay.20') EN *MAD-GAL*^{9-TI} URU^{TI}*Ka-ta-pa*; (KUB 54.45 öy.8') EN KUR^{TI} URU^{TI}*Ka-tap-pa* bkz. Karasu 2007: 375.

⁷¹ Weeden 2011: 216.

⁷² (Puduhepa ile Ramses'in mektuplaşmasında) EN^{MES} KUR^{TI}-görevlilerden Ramses'in sarayına götürülmek üzere NAM.RA, sığır ve koyunların alınmasından bahsedilir: (CTH 176) KUB 21.38 19-20 bkz. Alp 1949: 252; Pecchioli Daddi 1982: 451vd.; CHD (L/N): 284a; CHD (P): 177, 254vd.; Hagenbuchner 1989 (2): 325vd.; Beckman 1999: 131vd.; Hoffner 2009: 281vd.; Ünal 2014: 501; Suriye-Tell Afis mektupları ise (TA.08.E.1 ve TA.09.E.203) EN KUR^{TI}-görevlisine ait yazışmaların bulunduğunu gösteren örneklerdir bkz. Archi 2012: 32 vd.; Archi-Venturi 2013: 219.

⁷³ KUB 25.22 II 13'; KUB 25.25 I' 10'; KUB 56.48 sol k.2 (*Dupl.KBo 2.4 sol k.2*), Haas 1970: 238vd., 248vd., 290; Součková 2010: 299.

⁷⁴ KBo 19.31 (*Dupl.KBo 19.30*) öy.(x+1')]-x x[(2') [URU]Ar-lu-ga-at-ta² x[- § (3') URU^{TI}Ga-pé-el-ta-pi-i[n² (4') URU^{TI}Tar-ma-at-tu-wa URU^{TI} (5') URU^{TI}Ha-at-ra-u-an-da URU^{TI} (6') URU^{TI}Iş-te-e-ru-wa [(7') URU^{TI}Ha-a-la-aş URU^{TI}Şu²[- (8') URU^{TI}A-tar-hu-iş[§ (9') URU^{TI}Ka-ap-ta-zu-mi[-(ya URU^{TI}Şa/T)a²- (10') URU^{TI}Wa-li-ya-hi-ta [URU^{TI}x-x-(zi-ma-ra URU^{TI}x) (11') URU^{TI}Kar-qa-zi-ya [..... URU^{TI}x-x(-şa-ah-ha) (12') URU^{TI}I-ú-up-pa-aş-lu[-? URU^{TI}x-x(na URU^{TI}Ma-r)i-iş-ta⁽²⁾ (13') URU^{TI}Ti-li-wa-ra [..... URU^{TI}x-x(-e-ya) (14') URU^{TI}Tu-wa-a-pa-ra URU^{TI} (15') URU^{TI}Kar-şa-ni-ya [(URU^{TI}Wa-a)ş^(?) § (16') URU^{TI}A-an-za-ra URU^{TI}L[(a-ah-h)u- (17') URU^{TI}Li-pa-wa-ya URU^{TI}..... URU^{TI}x-x-p(i²-şa k)i-e² (18') URU^{DIDL.HI.A}-an KUR URU^{TI}U[G(U)-Tİ²[- § (19') URU^{TI}Ti-it-ti-i[ş- (20') URU^{TI}Ka-at-ti-wa [(21') URU^{TI}Şal-ma-li-x[(22') URU^{TI}Ha-pi-it[- (23') URU^{TI}Ha-ak-ku-r[a- § (24') URU^{TI}Zi-x[(25') URU^{TI}Ha-w[a²- (26') URU^{TI}T[a- (27') URU^{TI}A[r²- (28') nu-z[a (29') ú²-[(30') x[ay.(x+1') x[(2') ^DLAMMA [(3') URU^{TI}A-ru-u²[- (4') § (5') ^DLAMMA URU^{TI}x[(6') nu-za A-ŞAR x (7') nu I-NA KUR URU^{TI}x (8') 35 PA Zİ.DA Ş[E² (9') na-an URU^{TI}Tap-, bkz. Forlanini 1997: 411vd.; Forlanini 2002: 269.

(kentsel/kırsal) yerleşimlere egemen, bölgenin ekonomik, askeri ve idari olarak büyük merkezi ‘*ana*’ kent Tiliura yerleşimi kastedilmektedir⁷⁵.

öy.I 12: *dannatta/i-* ile metinde kastedilen “*düşmanın eline geçmiş, terk edilmiş*” ve “*yitirilmiş*” eski bir yerleşim olduğudur⁷⁶.

öy.I 13-15: *eş-/aş-* fiilinin iteratif anlam kazandırdığı düşünülen ikilemeyle pekiştirilmesi⁷⁷ ile *aşa/eş-* (-*nu-* elemanı ile fiil ‘ettirgen’) *aşeşanu-*, *aşışanu-* “bir yere herhangi bir grubu (kalıcı olarak) yerleştirmek”⁷⁸ anlamındadır.

Hititçede olumsuzluk bildiren *nawi* (*na(-a)-ú-i*, *na(-a)-wi₅*, *na-u-wi₅*, *na-ú-wi* (*hapax*: KUB 25.14 I 9)) zarfı, geçmiş zaman ifade eden bir çekimle “geçmişte başka bir referans noktasına işaret ederek”, *-miş*’li geçmiş zamanı belirtmektedir⁷⁹. Nadiren de devamında yine bir zarf ile birlikte kullanılır (*na-a-wi₅ SIG₅-in* KUB 21.29 I 14)⁸⁰. Hititçe söz dizimine göre devrik olan “*aşeşanut=ma=an na-a-wi₅ SIG₅-in*⁸¹” (Fiil+Zarf+Zarf), arkasından gelen “*aşeşanut=ma=an a-pé-e-el IŞ-TU NAM.RA* ^{GIS}TUKUL *tar-ah-ha-an-ti-*

⁷⁵ Genellikle URU_x URU-*aş/an/ri* Nom./Akk./Dat.-Lok., HW² (H): 237vd..

⁷⁶ HW: 209; Bryce 1986: 87; HEG (T/D): 99vd.; Soysal 1998: 32; Ünal 2005: 724; MHH: 680; Hoffner-Melchert 2008: 83vd. ve dn.39; CTH 81 II (57) KUR ^{URU}*Iş-hu-pi-it-ta* KUR ^{URU}*Ma-ri-iş-ta* KUR ^{URU}*Hi-iş-ša-aş-ha-pa* (58) KUR ^{URU}*Ka-ta-pa* KUR ^{URU}*Ha-an-ha-na* KUR ^{URU}*Da-ra-ah-na* KUR ^{URU}*Ha-at-te-na* (59) KUR ^{URU}*Dur-mi-it-ta* KUR ^{URU}*Pa-la-a* KUR ^{URU}*Tu-u-ma-an-na* (60) KUR ^{URU}*Ga-aş-şi-ya-a* KUR ^{URU}*Şap-pa* KUR İD.SİĞ memleketleri “*dan-na-at-ta*” olarak belirtilmiş; CTH 81 II (63)’de ise *:dan-na-at-ta* yazımı kullanılmıştır, DLL: 90; CLL: 205; Starke 1990: 544 ve dn.2013.

⁷⁷ Dinçol 1970: 90.

⁷⁸ KUB 14.3 III 68-69; KBo 3.6 II 12, 47, 50; KUB 21.19+1303/u III 19; KUB 8.53 9; KBo 6.1 I 9; KBo 6.28 I 18, KBo 13.50 12; Goetze 1925: 116; HW² (A): 395vd.; HED (A): 207vd.; MHH: 69vd.; *-nu-* Hoffner-Melchert 2008: 178, 210.

⁷⁹ Hoffner-Melchert 2008: 309, 343.

⁸⁰ CHD (L/N): 424.

⁸¹ **SIG₅** (=lazzi-/aşşu- “iyi”); **SIG₅(-)** (=lazziye/a- “iyileşmek, (fal) olumlu sonuç vermek”); **SIG₅(-ahh-)** (=lazziyahh- “iyileştirmek, (fal) olumlu sonuç vermek”); **SIG₅-ant-** (=aşşu- “iyilik, mal, mülk”). **SIG₅-in** zarf olarak Hititçe okunuşu ise henüz bilinmiyor. Kelime karşılığı olarak kullanıldığı fiile ve içeriğe göre: “uygun/iyi (olarak)” KBo 5.3 I 3, 35, IV 29-30, KBo 5.4 öy.26, KBo 5.12 III 11, KBo 5.13 II 28, KBo 11.72 II 36-37, KBo 13.55 öy.1-3, ay.2-4, KBo 19.44 ay.1, 8, KBo 21.21 III 11, KUB 4.47 I 8-11, KUB 5.24 I 58, KUB 6.41 IV 12, 14, KUB 11.1 II 3, 45 (//11.5 16); KUB 13.2 III 22-23, KUB 13.4 III 44-48, KUB 13.9 III 19-20, KUB 13.33 II 8, KUB 17.28 III 9, KUB 26.9 I 4, KUB 26.9 I 4, KUB 31.105 7, KUB 44.4 ay.17, Mşt. 75/86 9-11; “emniyetli/güvenli bir şekilde” KBo 5.9 III 15, [KUB 1.16 II 45], KUB 5.1 I 101, HKM 65: 11-12; “hoş/iyi (durumda)” KBo 18.53 öy.2-5, KUB 13.20 I 31, KUB 14.14 öy. 30-31, KUB 34.53 ay.16, VBoT 1: 7; “açık bir şekilde” HKM 81: 29-32; “tam(amen)/bütün (olarak)” KUB 13.35 IV 28-30; “düzgün bir şekilde/gereğince” KUB 13.2 III 9-10; “haklı/doğru (olarak)” KUB 7.8 II 22-23; “başarılı (şekilde)” KBo 3.1 III 3-4, anlamları bulunmaktadır.

*it*⁸² devrik ifadesi ile (biri olumlu diğeri olumsuz olan farklı durumları) iki karşıt anlamı ifade etmek için kullanılmıştır⁸³.

öy.I 16: LÚ^{MEŞ} [^{URU}*Ti-li-ú-ra* LÚ^{MEŞ}APIN.LAL]⁸⁴ ya da LÚ^{MEŞ} [^{URU}*Ti-li-ú-ra*]⁸⁵ tamamlamaları için metnin kırık kısmında yeterli alan bulunmamaktadır. KUB 21.29 III 20; IV 13 ve diğeri farklı metinlerde (KBo 6.2+19.1 II 21 *Dupl.*KBo 6.3 II 41⁸⁶; KBo 2.8 II 14, III 15', IV [9']⁸⁷; KUB 13.2 III 29-30⁸⁸; HKM 52: 36⁸⁹) geçiş örnekleri görülen LÚ^(MEŞ) URU^{LIM} (kentlin adamları/sakinleri) ifadesi içerik ve alan yeterliliği açısından daha uygun görünmektedir.

öy.I 17: [*da-ah-hu-un*]; [*da-a-aş*] ve [*tar-na-aş*] tamamlamalarından⁹⁰ farklı olarak, *dala-/dāli(ya)*- “(kendi başına) bırakmak, salıvermek, terketmek”⁹¹ fiilinin metinlerde diğeri örnekleri dikkate alındığında; “*bir kişiyi/topluluğu bir yerde bırakmak*” anlamında (adv.) *kā* ile birlikte (*kā ... arha d.*) HKM 58 öy.9⁹², (*kā arha d.*) KUB 14.3 III 55; yer bildirerek (... ŞA KUR⁷⁷ *arha d.*) KUB 14.3 III 57⁹³; kent adından sonra (^{URU}*x ar-ha d.*) KBo 5.8 III 39⁹⁴ geçişleri mevcuttur. Yer partikeli ...*kān arha [d.]* (Prt.Sg.3) KUB 21.29 I 17 tamamlamasının bu geçiş örneklerine uygun olabileceği düşüncesindeyiz⁹⁵.

öy.I 25: LÚ^{MEŞ} GİŞ-TUKUL GÍD.DA, “uzun topuz(lu)/silah(lı) adam(ı)”, “yarı-özgür” sosyal bir sınıf olarak tanımlanan ve kralın

⁸² *IŞ-TU* GİŞ-TUKUL(-*it*) *tarh-* KUB 21.29 I 24; KBo 3.3 I 20-21; KBo 6.28 ay.16, KBo 9.96 I 9; KUB 23.92 öy.6, ay.18; KUB 23.103 ay.19'; KUB 21.37 öy.39; KUB 26.43 öy.6; (olumsuz) *UL tarh-* KUB 23.13 II 2, 3; *-za* ile KUB 23.102 I 3, bkz. Sommer 1932: 232; Laroche 1958: 88; Imparati 1974: 46; Weeden 2011: 622vd..

⁸³ *nawi* ile birlikte geçen diğeri örnek devrik cümle yapıları: KBo 3.34 I 14-15; 23; KBo 9.96 I 6; KUB 14.4 III 24; KUB 22.70 öy.31; KUB 31.53+1320/u+AnAr 9156+Bo 3030+Bo 3313 öy.10.

⁸⁴ KBo 3.1 II 30'a göre Alp 1949: 245vd..

⁸⁵ von Schuler 1965: 146; González Salazar 1994: 161; del Monte 2003: 67; Altman 2004: 180; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053.

⁸⁶ Imparati 1964: 58; Hoffner 1997: 47.

⁸⁷ Hazenbos 2003: 134vd..

⁸⁸ Pecchioli Daddi 2003: 283; Miller 2013: 228.

⁸⁹ Alp 1991: 216.

⁹⁰ [*da-ah-hu-un*] Alp 1949: 246; [*da-a-aş*] González Salazar 1994: 161; [*tar-na-aş*] del Monte 2003: 67.

⁹¹ Neu 1979: 75; EDHIL: 816vd.; MHH: 671.

⁹² HKM 58 öy.9, Alp 1991: 230vd.; Arıkan 2000: 215.

⁹³ Sommer 1932: 14vd.; 159.

⁹⁴ KBo 5.8 III 39, Goetze 1967: 158; HED (E/I): 277; CHD (Ş): 296.

⁹⁵ *arha* ile birlikte *dala-/dāli(ya)*- fiilinin diğeri geçiş örnekleri: *na-aş arha d.* KUB 19.37 III 40, 45;] *arha d.* KUB 1.1 III 26 ya da KBo 32.14 II 23, 39, III 6, 20, 54 ve KUB 3.94 I 16 *arha da-li-ya-u-ar*; I 24 *ar-ha da-lu-mar*.

hizmetinde olan LÚ^{GIŠ}TUKUL “silah(lı) adam(ı)” ile aynı kategorideki bu grup, Hitit metinlerinde askeri işlevlerle bağlantılı olmayan *zanaatçı* kişiler olarak geçmektedirler. Bu iki meslek grubu arasındaki fark, LÚ^{GIŠ}TUKUL’un kentte oturan (bir zanaat sahibi olabilen) “ziraatçı”yi diğerinin ise çiftçiliği meslek edinmiş olan kimseyi (yani köylüyü) ifade etmiş olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır⁹⁶.

öy.I 27 vd.: öy.I. (öy.II ile karşılaştırıldığında) yaklaşık 25 satır kırıktır.

öy.II 2: “baskı yapmaya başladılar” ve “düşmanlık yapmaya başladılar” (sup.form) önerileri bulunmaktadır⁹⁷. Baştaki işaret kalıntısı ; *da-* hecesinden çok *ku-* hecesine benzediğinden, tamamlamanın *k[u-u-ru-r]i-iš-ki-u-wa-an* olması gerektiğini düşünmekteyiz.

öy.II 4-5: *hantezziyaš/-ma/-aš/-kán*⁹⁸ Pl.Nom. ile cümle sonunda gelen geçişli fiil (nesnesi Sg.Akk. ^{ID}*Kumešmaha-an* ve *parian*) *tar-ne-eš-kir* (“bırakmak, terk etmek, izin vermek” itarative form Prt.Pl.3.), cümlenin öznesiyle paralellik göstererek Hattušili (I.)’nin yanı sıra ikinci bir kişi olarak “**Labarna adında bir kral**”ın varlığını bildirmektedir⁹⁹.

öy.II 6-8: “*li/le*” hece değeri için metnin tamamında (Eski Hitit); sadece bir kez (*-i* türemesi ile *Ti-li-i-ú-ra*) (Yeni Hitit) işareti kullanılmıştır¹⁰⁰.

Metinde kentin konum özellikleri ile ilgili: (Sg.Dat.-Lok.) *ša-ra-a* “yukarı” (II 8 *iya-* “gitmek”; II 12-13//C.3’-4’; 15-16//C.7’; (III 29)² *uwa-* “gelmek”; III 38 *uwate-* “getirmek”); GAM-*an* (*kattan*) “aşağı” (II 14 *iya-* “gitmek”; II 16 *arh[a ...]*; III 29; IV 4 *pai-* “gitmek”) ile *še-er* (II 6, III 41 (*eš-* “olmak”), IV 11) ifadeleri yer almaktadır.

⁹⁶ Alp 1949: 256vd.; ayrıca bkz. HW: 283vd.; Imparati 1964: 225vd.; von Schuler 1965: 146; Pecchioli Daddi 1982: 30vd.; Beal 1988: 302vd.; Otten 1988: 39; Hoffner 1997: 332; HHw: 261; MHH: 408; d’Alfonso 2010: 75vd.; Savaş 2014: 235, 243.

⁹⁷ *k[u-u-ru-r]i-iš-ki-u-wa-an* Klinger 2002: 442; krş. *d[a-me]-eš-ki-wa-an da-a-ir* González Salazar 1994: 171.

⁹⁸ *hantezzi(y)a-* (Sum. IGI-*zi(ya)-*; Ak. MAHRU), Pl.Nom. HW: 53; HW² (H): 184vd.; CHD (L/N): 42; krş. Sg.Nom. *hantezziyaš/-ma/-aš/-kán*; Sg.Nom.-Akk.n. *hantezzi-ya-aš/-ma-aš/-kán* HED (H): 109.

⁹⁹ Tartışmalar için bkz. Friedrich 1930: 85; von Schuler 1965: 19 ve dn.1; Helck 1983: 271; Carruba 1992: 85 ve dn.33; Liverani 2004: 32 ve dn.4; krş. *hantezziyaš* tekil Nom. halde bulunduğu, yüklemdeki bu çoğul formunda eski bir dönemden bahsedildiği için katip hatası olduğu, Tischler 1988: 354vd. ve dn.27; HEG (L/M): 35vd.; González Salazar 1994: 171.

¹⁰⁰ HZL: 264; Rüster 1972: nr.274; Neu-Rüster 1975: 26vd.; van den Hout 2012: 149 ve dn.7.

öy.II 14-15: *DI-eš-ni-ma-aš-kán* (-a- köklü enklitik zamir) ile bahsedilen kişi “o” EN KUR^{TI} “Ülke Beyi”; URU-*ri-ma-aš-kán* → *Dupl.C.KUB 31.15 6’*,]x LÚ^{URU} *Ga-aš-ga-kán*[-, -aš- (-a- köklü enklitik şahıs zamiri, Sg.Nom.) ile bahsedilen (*Dupl.göre*) ‘Kaşkallı bir adam’dır¹⁰¹.

öy.II 16-17: *GAM-an/kattan arh[a*¹⁰² ifadesinin sonuna gelmesi gereken fiil, -*kán*+yer adı (Sg.Akk.)+*GAM-an arh[a pai-* (“bulunduğu yerden ayrılarak” aşağıya gitmek/terketmek” KUB 22.51 öy.11; KUB 45.26 II 3; KUB 50.108 8) anlamında, önceki cümlelerin yapısına göre (Imp.Sg.3) *pa-id-du* olarak tamamlanabilir (benzer bir yapı KUB 21.29 III 29).

öy.II 44: *pé-eš-ši-ya[?]-wa-<aš>*^(?) (-*uwar* Verb.Subs.Gen.) tamamlaması¹⁰³, KUB 33.104 6 (*pi-iš-ši-ya-u-wa-aš*); KUB 36.7a IV 46 (*pé-eš-ši-ya-u-wa-[aš]*) gibi diğer metin örneklerinde de olduğu gibi -*u-* yazımı ile görüldüğünden uygun değildir¹⁰⁴.

öy.II 48-53: Hitit yasalarıyla (KBo 6.4 IV 36-37; KBo 6.2 II 49-50) karşılaştırılabilecek¹⁰⁵ benzer ifadeler “kent ve bulunduğu bölge” ile ilgili yasaklayıcı durum ve koşulları (*lē kuiški iyazi*) bildirmektedir.

öy.II 55: (Sg.Akk. *ku-pi-ya-ti[-in* KUB 21.29 III 34; *:ku-pi-ya-ti[-in Dupl.B.KUB 23.123 6’*) Pl.Nom./Pl.Akk. *:ku-pi-ya-ta-al-li-uš* tam anlamı ile “ihnet içerisinde bulunan, hain, kötü niyetli kişileri” tanımlamaktadır¹⁰⁶.

¹⁰¹ von Schuler 1965: 147 ve dn.2, 3; González Salazar 1994: 167 ve dn.42, 43; CHD (P): 380a; Hoffner 1997: 4 ve dn.22; del Monte 2003: 68; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053; ayrıca bkz. Otten 1992: 413; Rieken 1999: 384.

¹⁰² “yanına (ve) aşağı; bir yerden/şeyden hareketle, tümüyle, tamamen” HED (K): 125; MHH: 330; Hititçe metinlerde *GAM-an/kattan arha* ile birlikte kullanılan diğer fiil örnekleri: *ar-* “(ayakta) durmak, dikilmek” (KUB 7.1+KBo 3.8 II 43; KBo 4.14 III 6); *ard-* “biçmek, doğramak” (KUB 33.106 III 54); *hat(ta/i)-* “(kesici bir aletle) vurarak öldürmek, delmek, şişlemek” (KBo 18.54 ay.16); *hatrai-* “yazmak” (KUB 14.1 öy.69); *huit(tiya)-* “çekmek, çekip çıkarmak” (KBo 19.90+KBo 3.53(+)+KBo 3.54 öy. 6; KUB 58.83 II 19’); *pelida-* “alıp götürmek, taşımak” (KBo 3.21 II 6-7; KBo 5.8 I 7); *piddai-* “koşmak, kaçmak” (KBo 5.6 II 41); *da-* “almak” (KBo 12.126+KBo 12.127+Privat 22+KUB 24.9 II 49); *uda-* “getirmek” (KBo 15.37 I 1-3); *zi/enna-* “bitirmek, sona er(dir)mek” (KBo 3.6 I 50, IV 47) fiilleri ile de birlikte kullanıldığı görülmektedir.

¹⁰³ González Salazar 1994: 163.

¹⁰⁴ Krş. *peššiya-wa* (Imp.Sg.2) CHD (P): 317; HED (PE): 35.

¹⁰⁵ González Salazar 1994: 173; Ünal 2003: 49.

¹⁰⁶ *kup(i)yati-* “tasarlama, plan, tertip” (Sg.Akk. KUB 21.29 III 34 *Dupl.B.KUB 23.123 6’*; KUB 23.1+31.43 II 84, 28; KBo 3.6 III 64) *:ku-pi-ya-ti[-in]* -*talli* suffiksi ile *:kupyatalli-* “plan yapan, entrikacı, gizli bir tertip (kumpas) kuran” DLL: 57; EHS: 176; Kühne-Otten 1971: 38; CLL: 111; HW: 117; HED (K): 256; MHH: 366.

ay.III 28-29: “(Hitit-Kaşka) karma-evliliği” konusunda Kaşkallı bir kadından bahsedildiği belirsiz olmakla birlikte, metnin bu kısmı ‘*Hititli bir kadın ve Kaşkallı bir adam*’ hakkındadır¹⁰⁷.

Cümlelerin olumlu bir ifadeyle tamamlanması¹⁰⁸, Kaşkaların kente girmelerinin yasaklanması (II 8, 12-13, 15-16, III 37-38) ya da Kaşkaları çağıran (işbirliği içinde olan) çoban ve çiftçilerin cezalandırılması (IV 45-48) gibi ifadelerle aykırı bir durum oluşturmaktadır. Cümlelerin bir olumsuzluk ifade etmesi gerektiğini düşünmemize rağmen, metnin kırık kısmında bu bütünlüğü sağlayacak kadar işaret alanı ise bulunmamaktadır (...URU²-ri² ša²-ra²-a² le²-e²] ú-iz-zi KUB 21.29 II 13, 16). Ancak her iki durumda bir sonraki cümlede bahsedilen “Kaşkallı bir adamın gece kentte kalmasının yasaklı olma” durumunu değiştirmeyecektir.

ay.III 31: n]a[-aš] için (-aš yerine) -at (-a- defektives Personalpron.) da uygun görünmektedir¹⁰⁹.

ay.III 32: nu-kán ŠÀ É KI-LI [işaretin “mu²”ya benzemesi M[U x^{KAM} e-eš-zi] (x-yıl tutukevinde olur/bulunur) tamamlamasının uygun olduğunu göstermektedir¹¹⁰.

ay.III 33: “Uygulanan bir yaptırım” ifade etmek için kullanılan za-an-ki-la-an-zi/-ya/-an¹¹¹ (Dupl.KUB 23.123 5’); IŠTU GU₄-ya-šmaš 10 UDU-ya zankilanzi (KUB 13.4 IV 10)¹¹²; 1 UDU-ya-an zankilai (KBo 2.4 sol k. 4)¹¹³ kullanım örneklerine göre suçun kefareti olarak G[U₄ x² UDU-ya²] “(1) sığır ve x koyun” şeklinde tamamlanmalıdır.

Kentte gizlice kalan bir Kaşkallı yakalandığında tutuklanarak cezalandırılmakta ancak sadece ihanet/hainlik/kötü niyet tespit edildiğinde öldürülmektedir¹¹⁴.

ay.III 37-38: wa-aš-šī-ya-zi → Dupl.B.KUB 23.123 9’ wa-ši-ya-z[i]; ú-wa-da-az-zi → Dupl.B.KUB 23.123 9’ 10’ ú-wa-te-[].

¹⁰⁷ “Mischehe” von Schuler 1965: 72; “mixed marriages” Hoffner 1967: 182; González Salazar 2001: 64 ve dn.55.

¹⁰⁸ von Schuler 1965: 147; González Salazar 1994: 173; Kitchen-Lawrence 2012 (1): 1053.

¹⁰⁹ HW² (A): 41; Neu 1968: 77 ve dn.2; ayrıca bkz. González Salazar 1994: 173 ve dn.98.

¹¹⁰ von Schuler 1965: 149; krş. š[e-eš-zi] Garstang-Gurney 1959: 120; González Salazar 1994: 173; González Salazar 2001: 64; A[RAD²-iš del Monte 2003: 67.

¹¹¹ zankil(ai)- “cezalandırmak; kefareti ödemek” (Prs.Sg.3) EDHIL: 1031; MHH: 815.

¹¹² Miller 2013: 260.

¹¹³ Haas 1970: 290.

¹¹⁴ Riemschneider 1977: 117.

ay.III 41-43: Hitit yasalarında yeralan “düşman ülkeye kaçan bir kölenin geri getirilmesi ve getirenin o köleyi kendisi için alması” ile ilgili uygulamalardan (§23 61-62)¹¹⁵ farklı olarak *Tiliura*’da köle “tutuklanarak” cezalandırılmaktadır.

ay.III 44: LÚSIPA¹.UDU “koyun çobanı” yazımı SİPA (𐎶𐎶𐎶) “pa” işaretinin eksikliği nedeniyle hatalıdır. (*hapax*) LÚ^{MES} GIŞAPIN¹¹⁶ (GIŞ işareti ile) “saban adamı” yazımı da bir önceki cümlede olduğu gibi katip hatası olarak kabul edilmeli ve (GIŞ işareti olmadan) LÚ^{MES}ENGAR¹ 𐎶𐎶𐎶 “çiftçi” olarak okunmalıdır¹¹⁷.

III.Hattuşili, Kaşkalar ile kentteki meslek gruplarının (LÚ^{MES}SİPA.GU₄; LÚ^{MES}SİPA.UDU; LÚ^{MES}ENGAR) birlikte hareket etmelerini engellemek istemiştir¹¹⁸. Bu gruplara karşı yasaklayıcı tutumun özellikle belirtilmesi bazı “işbirlikçi” yaklaşımlarından “ders çıkarılması ile” açıklanabilir¹¹⁹.

ay.IV 6-7: Metinlerde “artıkları yiyen hayvanlar”¹²⁰ olarak değinilen köpeklerin “nefret söylemi” ile Kaşkalarla kıyaslanması “değersiz bir varlığın büyük zararlar vermesi”¹²¹ veya “ırkçılık sınırına dayanan bir suçlama ile ritüel kirliliği”¹²² ifade eden bir deyim olarak yorumlanmaktadır. Hitit dönemi öncesinde de bazı metinlerde kullanılan¹²³ “köpek” ifadesi

¹¹⁵ §23 (61) *na-aš ku-ru-ri-i KUR-e pa-iz-z[(i ku-i)]ša-an EG[IR-(pa-ma ú-wa-te-iz-zi)]* (62) *na-an-za-an a-pa-a-aš-pát [(da-a-i)]* “(61) ve o (köle) düşman bir ülkeye giderse onu kim geri getirirse (62) o zaman o kendisi için onu alır”, bkz. Imperati 1964: 46; Hoffner 1997: 32, 181.

¹¹⁶ Pecchioli Daddi 1982: 13vd.; del Monte 2003: 68.

¹¹⁷ González Salazar 1994: 174.

¹¹⁸ Ünal 2003: 50; Kitchen-Lawrence 2012 (2): 105; ayrıca bkz. Beckman 1988: 33vd..

¹¹⁹ II.Murşili, I.Şuppiliuma’nın hem Kaşkaları düşmanı hem de onlara yardımcı olan “koyun çobanları”nı öldürdüğünü ve çok sayıda esir aldığını belirtmektedir bkz. CTH 40 (2.D.Bo 2059+Bo 2467+Bo 6487+Bo 6610(=2BoTU 34)+Bo 6456=KUB 19.11+14/p=KBo 22.12+24/v=KBo 50.10 I 13¹-17¹) Güterbock 1956: 63; del Monte 2009: 14, 40.

¹²⁰ KBo 10.37 II 16-17, CHD (L/N): 337; Mouton 2004: 98 ve dn.55.

¹²¹ von Schuler 1965: 149vd.; CHD (P): 103; Haas 2003: 407 ve dn.577.

¹²² Ünal 2003: 49.

¹²³ Hiyerarşik bir tanımlamayla kendilerine bağlı olanların ifadesi için “köpek” nitelemesini Hitit öncesinde de Mama Kralı Anum-Hirbi’nin Kral Waršama’ya gönderdiği mektupta görmekteyiz (kt g/t 35 öy.9, 13), Balkan 1957: 6vd., 26. “Köpek” benzetmesine bir örnekte yağmacı, soyguncu bir yönünün vurgulanması ile yine insanla özdeşleştirilen bir ifadedir (kt a/k 611: 2), CAD (K): 69; Dinçol 1982: 22; Bayram 1993: 4 ve dn.18. Hitit metinlerinde I.Şuppiliuma ile Hukkana arasındaki antlaşmada da (*apizzin UR.GE⁷-an*) yine kişi nitelenmiştir, Beckman 1999: 27, de Martino-Imparati 2001: 359vd.; KUB 3.61 ay.3 (Akadça) metinde ise Zuwa adlı şahıs için bu tabir kullanılmıştır, Hagenbuchner 1989 (2): 455vd.; de Martino-Imparati 1995: 105; de Martino-Imparati 2001: 360 ve dn.66.

insanların “*aşağı/kötü konumlarını belirleyen/vurgulayan*” hiyerarşik bir tanımlama olarak görülmektedir.

Tiliura Kenti Kültü:

KUB 16.76 ((7') satır sonunda görülebilen 𐎲𐎠 “*ti-*”den sonra, 𐎠 üst tarafı kırık *-li-* 𐎠𐎠 işaretleri ile) ^{URU}*Ti-l[i-ú-ra* olarak tamamlanan bir fal metninde¹²⁴ kraliçenin rüyasında kentin adı ve kentle ilgili duran Arinna'nın Güneş Tanrıçası geçmektedir. Yine *Tiliura* kent adının geçtiği diğer bir fal metni KUB 5.11'de bu kez rüya gören “majeste”dir ve *Tiliura*'dadır¹²⁵. Kentle birlikte sıralanan yer adlarının listesinde Koruyucu Tanrı'dan (^DLAMMA) bahsedilmektedir (KBo 19.31 (*Dupl.*KBo 19.30)).

Kentte *Lihzina*'nın Fırtına Tanrısı ve Tanrıça *Ishašhuriya*'nın kültleri bulunmaktadır.

¹²⁴ KUB 16.76 (7') ^MJEŠ? ŠA ^DUTU ^{URU}PÚ-na I-NA ^{URU}*Ti-l[i-ú-ra* (8') IGI-z]i ^{TE}MEŠ [S]IG₅-ru EGIR-ma NU.SIG₅-du x[(7') ...]er² **Til[iura]** kentinde Arinna'nın Güneş Tanrıçası (8') il[k işaretler olumlu olsun! Sonuncu ise olumsuz olsun! x[. Metnin tarihlendirmesi 13.yy. bkz. Schul 1994: 100; CTH 582 (Bo 1825) Mouton 2007: 235vd; (1-6) Sakuma 2009 (2): 160; Koşak 2005 (1): 58 ve dn.1121; Koşak-Müller 2005 (5): 93; Ünal 1973: 27 ve dn.1. Metinde “bu yıl ürünlerin artması” hususunda bir fal sorgulaması yapılmakta ve “kraliçenin rüyasında” Tanrıçanın bahsi geçmektedir, Gurney 1940: 114; del Monte-Tischler 1978: 422; González Salazar 1994: 176; CHD (L/M): 115; Beal 2002: 31; Dardano 2006: 54; EHS: 555. Kahin ^mAš-pi-ŠEŠ (KUB 57.44 öy.10, 15, 19), ^mAš-pi-ŠEŠ.ŠEŠ¹ (KUB 5.20+KBo 58.88+KUB 18.56 III 27, 37) bkz. Laroche 1966: 45; Archi 1975: 132.

¹²⁵ **KUB 5.11 öy.1** (1) [Ü^{TUM} ^D]UTU^{ŠI} I-NA ^{URU}*Ti-li-ú-ra* I-MUR za-ah-hi-y[a-w]a (2)]^D.UTU^{ŠI} še-eš-zi nu-wa me-mi-eš-ki-iz-zi (3) -]x u-uh-hu-un INIM ^{URU}HA-AT-TI-kán (4)] x ^DUTU^{ŠI} I-DI (1) [M]ajeste(nin) [rüyası], **Tiliura**'da (bir rüya) gördü: “Savaşt[... (2)] majeste yatar/uyur ve devamlı (şöyle) söyler: (3)]x gördüm”. Hatti meselesi (4)]x majeste bildi. Bkz. Mouton 2007: 193-197; Archi 1975: 147; Beal 2002: 27 ve dn.69.; CTH 577 (Bo 2036) Koşak 2005 (1): 66 ve dn.1227; KUB 5.11 Bo 2036 Koşak-Müller 2005 (5): 89, 187; KUB 49.21 ile “indirekt join” önerisi için bkz. Houwink ten Cate 1983-1984: 42 ve dn.22; krş. KBo 41.199(+)+KUB 49.41+KUB 49.21, Sakuma 2009 (2): 1; metnin tarihlendirmesi 13.yy. bkz. Schul 1994: 100. Rüya o an için adı belirtilmeyen bir düşmana karşı (Kaşkalar) savaşması ile ilgilidir, Ünal 2005: 724. “Tanrının tam olarak neyi kastettiği” uzun bir soruşturmaya tespit edilmeye çalışılan metinde geçen kahin adları (^mAn-na-a (KUB 5.11 I 43); ^m[(II 22); ^mPi-ši-li/^mPi-ya-DINGIR^{MEŠ}/^mPi-ya-ši-li (I 55, III 21, IV 36, 62)), metnin tarihlendirilmesine yardımcı olmamaktadır. II.Muršili'nin yıllıkları (KBo 16.6 III 1 (=KUB 14.28+29+KUB 19.3 I 16'-25' (=2 BoTU 58 A)) ve *Tiliura* metni (KUB 21.29 I 12-15) II.Muršili'nin *Tiliura*'da kaldığını belirtmekteyse de yıllıklarda geçen ^{URU}*Ti-li-u-r[a* kent adı, fal metninde (KUB 5.11 öy.1 1) ^{URU}*Ti-li-ú-ra* (-ú yerine -u-) yazımıyla farklılık göstermektedir. ^{URU}*Ti-li-ú-ra* yazımının III.Hattušili ve IV.Tuthaliya² dönemi metinlerinde kullanıldığı görülmektedir.

Tiliura Kültü

Tanrı/Tanrıça	Kült Gereçleri ve Nesneleri	Malzemesi	Ölçüleri - Cinsleri
• <i>Lihzina</i> Kenti Fırtına Tanrısı (KUB 38.3 I 2-4)	• boğa ritonu • kap/kadeh	• ağaç, gümüş, altın • gümüş	• 1 SIG.KÜŞ - boğa • 8 şekel
• Tanrıça <i>Išhašhuriya</i> (KUB 38.3 I 10-16)	• heykel	• dokuma, gümüş, altın	• 1½ SIG.KÜŞ - kadın (KUB 38.1+CHDS 2.43 I 10) <i>Taremmeka</i> Kenti Kült-Envanteri
(KUB 38.3 I 19-24)	• heykel	• ağaç, gümüş, altın	• 1½ SIG.KÜŞ - kadın

CTH 502 Tiliura Kenti Kült-Envanteri¹²⁶:

öy.I	öy.I
1 [P]U URU <i>Li-ih-zi-na</i> URU <i>Ti-li-ú-ra</i>	1 Tiliura('da) <i>Lihzina</i> Fırtına [Tanrısı(nın)]
2 [DI]NGIR ^{LM} -tar BI-IB-RU GU ₄ GIŠ 4 KI.GUB KÜ.BABBAR GAR.RA x x x x	2 tanrılığı(nın)/[ta]nrı tasviri: ağaç(tan) boğa (biçiminde) riton, 4 ayak (üstünde) duran, gümüş kaplı x x x x
3 SAG.DU-SÚ GABA ^{HL.A} GUŠKIN GAR.RA <i>pár- qa-aš-ti</i> 1 SIG.KÜŞ	3 onun başı (ve) göğüsleri altın kaplı, yüksekliği 1 karış(tr).
4 GAM-SÚ ^{GIS} <i>pal-za-aš-ha-aš</i> 1 GAL KÜ.BABBAR ŠA 8 GÍN.GÍN	4 Onun altı ağaçtan (düz) kaide(dir); 1 gümüş GAL- kabi, 8 şekel (ağırlığında),
5 ^m Mur-ši-DINGIR ^{LM} -iš LUGAL-uš <i>pé-eš-ta A-NA</i> DU URU <i>Li-ih-zi-na</i>	5 (onu) Kral Muršili, <i>Lihzina</i> 'nın Fırtına Tanrısına ver(miş)di/sun(muş)du.
6 10 <i>ši-it-tar</i> ZABAR TUR <i>A-NA</i> GISZAG.GAR.RA DU [URU <i>Li-ih-zi-na</i>] ¹²⁷	6 10 bronz(dan), küçük güneş kursu [<i>Lihzina</i>] Fırtına Tanrısı(nın) sunağına
7 <i>an-da-an</i> RA-an É.DINGIR ^{LM} GIBIL-ši DÙ-u[- en] ¹²⁸	7 işlenmiş(tir)/nakşedilmiş(tir). Ona (<i>Lihzina</i> 'nın Fırtına Tanrısına) yeni (bir) tapınak inşa et[tik].
8 LÚ SANGA-ši <i>an-na-al-liš</i> LÚ GUDU ₁₂ -ši LÚ GISŠUKUR-ši [<i>ti²-ya²-u²-en²</i>] ¹²⁹	8 Önceden onun bir rahibi (bulunmaktaydı), ona melhemli rahibi (ve) mızrak adamı [tayin ettik ²].
9 D ^D <i>Is-ha-aš-hu-ri-ya-aš</i> URU <i>Ti-li-ú-ra</i> DINGIR ^{LM} - tar	9 Tiliura('da) Tanrıça <i>Išhašhuriya</i> ('nın) tanrılığı(nın)/[ta]nrı tasviri:
10 1 ALAM AD.KID MUNUS ^{TI} TUŠ-an KÜ.BABBAR GAR.RA <i>pár-qa-aš-ti</i> 1 SIG.KÜŞ ½ SIG.KÜŞ	10 Hasıra oturmuş (vaziyette) 1 kadın heykeli, gümüş kaplı, (onun) yüksekliği 1 ½ karış(dir).
11 1 <i>KI-LI-LU</i> KÜ.BABBAR 5 GURUN GUŠKIN-kán <i>an-da</i>	11 1 gümüş ahnlık/taç, (onun üzerinde/) içinde 5 altın meyve;
12 8 <i>pi-in-na-ti-iš</i> GUŠKIN Š[À 3 [?] [KÜ.B]ABBAR <i>A-NA</i> GÚ-ŠÚ-kán <i>an-da</i>	12 8 süs eşyası/kolye, (çoğu) altın, (ancak) içlerinden 3'ü [gü]müş(tür), (onlar) onun boynunda(dir).

¹²⁶ KUB 38.3 *Tiliura*'nın kült-envanter metni, rahip ve görevlilerin sayısı, tapınak eşyalarının ayrıntılı raporlarının hazırlanması gibi "kültte yeniden düzenlemeler" yaptıran IV.Tudhaliya² zamanına tarihlendirilmektedir, Goetze 1957a: 169; Carter 1962: 21; Darga 1973: 3; Bryce 2003: 154 ve dn.237; Hazenbos 2003: 192vd.; Taggar-Cohen 2006: 234 ve dn.623. öy.II 5'te *Tiliura* kenti kült-envanter bilgileri son bulmakta ve 'iki insan başı tasviri' yer almaktadır, Goetze 1957a: 11 ve dn.4; Ünal 1989a: 507. **KUB 38.3 (Bo 2318)**+Bo 8042 von Brandenstein 1943: 16vd.; Laroche 1958a: 46; Rost 1961: 182vd.; Popko 1978: 88; Starke 1990: 412; Haas 1994: 493 ve dn.32, 495vd.; 515 ve dn.196; Koşak 2005 (1): 77 ve dn.1416, 209; Koşak-Müller 2005 (5): 108, 187; Christiansen 2014: 45; Soysal 2014: 3.

¹²⁷ [URU *Li-ih-zi-na*] tamamlaması bkz. Sommer 1940: 14 ve dn. 4; von Brandenstein 1943: 16; Rost 1961: 182; del Monte-Tischler 1978: 422; Popko 1978: 68; Starke 1990: 412; Haas 1994: 495, 515; van Gessel 1998: 804, 821.

¹²⁸ CHD (L/N): 455; krş. DÙ-[an von Brandenstein 1943: 18.

¹²⁹ KUB 38.1 I 3.

13 6 <i>ši-it-tar</i> GUŠKIN ŠÀ 2 K[Û.BABBAR D]INGIR^{LIM130} GABA-ŠÛ-kán an-da 14 3 TA-PAL HÚP[-PI ŠÀ 1^{NU-TUM}] GUŠKIN 2^{NU-} TUM NA^AZÁLAG 15 an-da DIB-an A-NA GEŠTU^{HI.A}-ŠÛ-kán [] an-da 16 3 TA-PAL TÚC^{NI}G.LÁM ŠÀ 1^{NU-TUM} [SIG₇? 1^{NU-TUM}-ma SA₅ 17 1^{NU-TUM}-ma NA^AZÁLAG TA É.LUGAL pi-iš-ker₈ 18 ki-nu-na ka-ru-ú SUM-ir x x	13 6 güneş kursu, (çoğu) altın, içlerinden 2'si gümüş(tür), (onlar) ta]nının göğsünde(dir). 14 3 çift küpe, içlerinden 1 çifti altın, 2 çifti (ise) parlak taş(tandır). 15 (Onlar) Onun kulağına tutturulmuş(tur/toplanmış(tır/)) birleştirilmiş(tir). [] içinde, 16 3 çift bayram giysisi, içlerinden 1 çifti sarı[?]; 1 çifti ise kırmızı, 17 bir çifti de parlak taş (rengindedir[?]). (Onları) saraydan verdiler. 18 Şimdiye kadar (bunları) verdiler. x x
19 [1[?] ALAM. . .]-an KÛ.BABBAR GAR.RA MUNUS^{TI} TUŠ-an pá-r-qa-aš-ti 1 SIG.KÜŠ ½ SIG.KÜŠ 20 [. . .] 1 KI-LI-LU KÛ.BABBAR 5 GURUN GUŠKIN-kán an-da 21 [x pi-in-na-ti-iš GUŠKIN ŠÀ x K]Û.BABBAR¹³¹ A-NA GÛ-ŠÛ-kán an-da 22 [x ši-it-tar GUŠKIN ŠÀ x KÛ.BABBAR DINGIR^{LIM} GABA-ŠÛ-kán a]n-da 23 [3 TA-PAL HÚP[-PI ŠÀ 1^{NU-TUM} GUŠKIN 2^{NU-} TUM N₁^AZÁLAG 24 [an-da DIB-an A-NA GEŠTU^{HI.A}-ŠÛ-kán] 3[?] GÍN.GÍN¹³²	19 Oturmuş (vaziyette) [1[?]] kadın [heykeli[?]], gümüş kaplı, (onun) yüksekliği 1 ½ karış(tır). 20] bir gümüş alınlık/taç/çelenk, içinde beş altın meyve, 21 [x süs eşyası/kolye, (çoğu) altın, (ancak) içlerinden x g]ümüş, (onlar) onun boynunda(dır). 22 [x güneş kursu, (çoğu) altın, içlerinden x gümüş(tür), (onlar) Tanrının göğüsün]de(dir). 23 [3 çift küpe, içlerinden 1 çifti altın, 2 çifti (ise)] parlak taş(dandır). 24 [(Onlar) Onun kulağına tutturulmuş(tur/toplanmış(tır/)) birleştirilmiş(tir).] üç[?] şekel
öy.II 1 ÍD [2 MUNUS.LUGAL [] ŠA^{GIS} x[3 D_x[] ŠU.NÍGIN 5[?][4] aš[5^{URU} Ti-li-ú-ra-aš ta-ru-up[-ta	öy.II 1 İrmak [] x [2 Kraliçe [] ağaçtan x 3 x-Tanrısı[] topyekün beş[?] 4]x[5 Tiliura kenti (dökümü) bir araya toplandı.

Değerlendirme:

öy.I 1: Hatti döneminde önemli bir dini merkez olan *Lihzina*'nın (^{URU}*Li-ih-z/ši-na* Hatt. ^{URU}*La-(a)-ah-za-an* (Dat.-Lok.), Pal. ^{URU}*Li-ih-zi(-i-na)*¹³³) Fırtına Tanrısı¹³⁴ *Tiliura* dışında *Karahna*¹³⁵ kentinde de kutsanmıştır.

¹³⁰ K[Û.BABBAR A-NA] DINGIR^{LIM}, Sommer 1940: 14 ve dn.5.

¹³¹ KUB 38.3 öy.12'ye göre tamamlama bkz. Rost 1961: 183 ve dn.94

¹³² (öy.I 19-24) Rost 1961: 183.

¹³³ von Brandenstein 1943: 56; Kammenhuber 1962: 5, 8; Carruba 1970: 62; Cornelius 1973: 28; Ertem 1973: 87; del Monte-Tischler 1978: 247; Frantz-Szabó 1990: 18vd.; del Monte 1992: 95; Günbattı 2012: 25.

¹³⁴ *Lihzina*'nın Fırtına Tanrısı: Antlaşmalarda yemin tanrıları listelerinde (KBo 1.1 ay.42; KBo 1.4 IV [5]; KBo 5.3 I 46; KBo 5.4 ay.[57]; KBo 22.39 III 10; KUB 21.1 IV 7; HT 8 13); fal metinlerinde (KUB 16.30 III 3; KUB 16.37 III 2; KUB 49.21 II 15, IV 1); kült envanter metinlerinde (KUB 38.12 II 6; KUB 38.32 ay.16); bayram ve ritüel metinlerinde (KUB 27.1 I 55; KUB 47.64 II 25; KUB 7.57 I 6; ABoT 56 II 7); dua metinlerinde: (KBo 57.18 öy.II 8; KUB 6.46 II 51; KUB 14.13 I 11); buyruk metninde (KBo 6.28 ay.33); tarihi içerikli bir fragmanda (KUB 26.39 IV [10]) ve içeriği henüz belirlenemeyen bazı

Hitit metinlerinde Fırtına Tanrısının *Lihzina* ile olan (*kentin zarara uğraması ile sonuçlanan*) ilişkilerini anlatan (CTH 331) bir efsanesi¹³⁶ ve KUB 36.90 34¹³⁷ geçen *Lihšina* adında bir dağ adı da bulunmaktadır¹³⁸.

öy.I 5: Hitit çiviyazılı belgelerde ‘tanrıların yardımlarını alabilmek için’ yerine getirileceğine söz verilen bir dizi adak söylemleri arasında yeni heykellerin ya da başka adak eşyalarının olduğu¹³⁹ metinlerden bilinmektedir. *Tiliura*’da kalarak (KBo 16.6 III 1), “krallığının 9.yılında kenti yeniden yerleşime açan” (KUB 21.29 I 12-15) II.Muršili’nin *Lihzina*’nın Fırtına Tanrısına “gümüş kap” hediyesi ‘kentin yeniden elde tutulmasını başarması’ ile ilgili olarak değerlendirilmelidir.

öy.I 7-8: DÜ-[an tamamlamasının¹⁴⁰ aksine metinde belirgin bir -u işareti görülebilmektedir. (KUB 38.1 I 9’a göre) DÜ-u[-en] (Prt.Pl.3); (yine aynı metin I 3’e¹⁴¹ göre de) [*ti²-ya²-u²-en²*] tamamlamaları uygun görünmektedir¹⁴².

öy.I 9: (^D*Išhašhuriya-aš* ^{URU}*Tiliúra* Sg.Nom.c.¹⁴³) *Tiliura*’nın dışında sadece *Taremmeka* kenti kült-envanter metninde (KUB 38.1 I 10) görülen Tanrıça *Išhašhuriya* tasvirleri karşılaştırıldığında, “alınlık/taç’a sahip olmaları ve oturur vaziyette bir kadın¹⁴⁴ olarak tasvir edilmeleri” ortak özellikleriyken; *Tiliura* kenti Tanrıça heykelciğinin daha büyük boyutta olması, süs eşyası/kolye’sinin bulunması ve kulaklarında küpe kullanılması;

fragmanlarda (KBo 12.43 öy.4, 11; KBo 13.187 [2]²) geçmektedir bkz. Laroche 1946-1947: 113vd.; Frantz-Szabó 1990: 18vd.; van Gessel 1998: 804.

¹³⁵ Garstang-Gurney 1959: 25; Dinçol-Darga 1970: 99vd.; Darga 1973: 14vd.; Ertem 1973: 67; Ünal 1974: 193vd.; del Monte-Tischler 1978: 177vd., 247; Forlanini 1979: 172vd.; Darga 1980: 64; Alp 1983: 43vd.; Forlanini 1985: 62 ve dn.69; Cornil 1990: 41; Nashef 1991: 70; del Monte 1992: 66; van Gessel 2001: 261, 273.

¹³⁶ Groddek 1999a: 36vd..

¹³⁷ Singer 2002: 106vd..

¹³⁸ Gonnet 1968: 130; Ertem 1973: 184; del Monte-Tischler 1978: 246vd..

¹³⁹ (KUB 15.21 4-6) Alp 1949: 255. Ayrıca adak eşyaları içerisinde Akadça yazıtlı bronz kılıç, Ünal-Ertekin-Ediz 1991: 46vd.; Ünal 1993: 727vd.; Ertekin-Ediz 1993: 719vd.; Taracha 2003: 367vd..

¹⁴⁰ von Brandenstein 1943: 16.

¹⁴¹ KUB 38.1+CHDS 2.43 I (9) É.DINGIR^{LIM} GIBIL-ši ^{LÚ}SANGA DÜ-u-en; I (3) É.DINGIR^{LIM} GIBIL-ša-ma-aš DÜ-u-en ^{LÚ}SANGA ti-y[a-u-en] bkz. von Brandenstein 1943: 10vd.; Rost 1961: 178; CHD (L/N): 455; Savaş 2006a: 636; KUB 38.1+CHDS 2.43 jointi bkz. Groddek 2015: 128.

¹⁴² Haas 1994: 495.

¹⁴³ van Gessel 1998: 203; krş. ^D*Išhašhuriya-aš* “genitive” Güterbock 1946: 486.

¹⁴⁴ Hitit tasvir sanatında dağlar erkek, ırmaklar ve kaynaklar ise kadın olarak tasvir edilirlir bkz. Güterbock 1946: 491; Savaş 2002: 115vd.; Savaş 2006a: 638; “sağ elinde kap tutan ve oturur vaziyette tanrıça” tasvir örnekleri Alacahöyük, Fraktin ve Kayalıpınar kaya kabartmalarında örneklenmektedir bkz. Gonnet 1998: 254, 259.

Taremmeka kentindeki Tanrıçasının ise “pınar”ın (*aldanni*) bulunması, örtülü olması ve sağ elinde kadeh tutması¹⁴⁵ gibi tasvirlerde bazı farklı özellikler görülmektedir¹⁴⁶.

Tanrıça adının sonunda görülen *huriya*: *Huriyanzipa* (-*še/ipa* ya da -*ze/ipa*)¹⁴⁷; NINDA *huri(ya)*- “bir çeşit ekmek”; *huri*- “temizleyici bir madde”¹⁴⁸ EZEN *Huriyanza*- “bir festival” kelimeleri ve *hura(wa)i*- “süslemek, bezemek; delmek, çevirmek” ya da *hurnai-/hurniya-/hurnuwai*- “fışkırtmak, su serpmek” fiilleri ile ^{LÜ}*zinhuri*-adamları ve *zinhūriya* “Hatti dilinde bir seslenme”¹⁴⁸ yazımlarıyla paralellik göstermektedir. *Išhašharna*¹⁴⁹ (KUB 17.20 II 13) ile birlikte değerlendirilen¹⁵⁰ *Išhašhuriya*, **huriya(n)*- “kaynak, pınar” anlamı ile karşılaştırılmaktadır¹⁵¹.

öy.I 17: (*pai*- iter.Prt.Pl.3.) *pí-iš-ki-ir* ya da *pí-iš-kir* yazımlarından farklı olarak *kar/kir*₈ ^{AK} (HZL: 250) yeni kullanımı görülmektedir¹⁵².

öy.I 19: İki ya da üç işaretlik kırık bir alan ve açıkça görülen -*an* işaretinden önce “bir tanrı adı” ile “ALAM” işareti için yeterli alan bulunmamaktadır. Tamamlama sadece “1[?] ALAM” olarak yapılabilir. -*an* işaretinin ise AN.<BAR> “demir “ olarak tamamlanabileceği önerilmiştir¹⁵³.

¹⁴⁵ Kült-envanter metinlerinin bazılarında yer alan GAL-kabının tanrı/tanrıçalar tarafından sağ elde tutulduğu bildirilir: KUB 38.2 I 7-9; KUB 27.1 V 15; KUB 38.2 III 12-14; KBo 2.4 III 11; KUB 38.1 IV 1-6, 8-10 bkz. Coşkun 1969: 29.

¹⁴⁶ Laroche 1946: 74; Otten 1976-1980: 178; HEG (A-K): 301; HED (A): 386; HED (H): 397vd.; Güterbock 1983: 289; van Gessel 1998: 203; KUB 38.1 I (10) ^D*Iš-ha-aš-hu-ri-ya-aš al-da-an-ni-iš* (11) DINGIR^{LIM}-*tar* 1 ALAM MUNUS GIŠ KÜ.BABBAR GAR.RA :*hu-u-pí-ta-a-u-wa-an-za* TUŠ-*an* (12) *pár-ga-aš-ti* 1 SIG.KÜŞ ZAG-*na-za* ŠU-*za* GAL KÜ.BABBAR *har-zi* (13) 1 HAR.ŠU KÜ.BABBAR 20 GURUN GUŠKIN ŠÀ 6 KÜ.BABBAR *A-NA* SAG.KI-ŠÚ *an-da* (14) 3 UD.SAR KÜ.BABBAR *A-NA* GABA-ŠÚ-*kán* “(10) Tanrıça *Išhašhuriya* pınarı (11) tanrılığı(nın)/tanrı tasviri: Ağaçtan 1 kadın heykeli, gümüş kaplı, örtülü, oturmuş (vaziyette) (12) yüksekliği 1 karış, sağ elinde gümüş kadeh tutar. (13) 1 gümüş bilezik, 20 altından meyve içlerinden 6’sı gümüş(tür), (onlar) onun altında(dır). (14) 3 gümüş ay kursu (onlar) onun göğüsünde(dir)”, von Brandenstein 1943: 9vd.; Rost 1961: 178vd..

¹⁴⁷ ^D ya da ^f determinatifi ile (feminen) -*z*-’den önce gövdede -*n*- ile ^D*Daganzipa*-; ^D*Huriyanzipa*-; ^D*Miyadanzipa*-; ^D*Šuwanzipa*-; ^(D)*Taršanzipa* bkz. Laroche 1946-1947: 67; van Gessel 1998: 168vd., 308vd., 421, 431, 448; EDHIL: 812; ayrıca bkz. *Iwanzipa*, *Gulzanzipa*; *Zikkanzipa*, Mouton 2014: 19vd..

¹⁴⁸ Arıkan 2002: 43vd..

¹⁴⁹ “*maitre du ferment*” bkz. Laroche 1946-1947: 74.

¹⁵⁰ Otten 1976-1980: 178.

¹⁵¹ del Monte-Tischler 1978: 531; HED (A): 386; HED (H): 397vd..

¹⁵² Heinhold-Krahmer ve diğer. 1979: 258; HZL: 216; Hoffner-Melchert 2008: 18, 206 ve dn.117; HEG (P): 383; HED (PA): 52.

¹⁵³ Rost 1961: 183 dn.93; del Monte-Tischler 1978: 531; Savaş 2006: 189 ve dn.1000.

Genel Değerlendirme:

Eski Asur Ticaret Kolonileri dönemine ait belge-bilgileri ile hakkında ilk bilgilerin elde edildiği *Tilimra(=Tiliura)* kentinin yer aldığı bölgede *Asurlu tüccarların ticari faaliyetleri bulunmaktadır* (TC 1, 10). Hitit belgelerinde ise imparatorluk dönemine kadar metinlerde geçmeyen *Tiliura* kenti hakkında en eski bilgiler, ‘*geçmişe dönük bir anlatım*’la ancak III.Hattuşili’nin *Tiliura* Halkına Buyruğu’nda (CTH 89) aktarılmıştır.

Buna göre Kaşka kabile topluluklarının Hitit Devleti ile ilk karşılaşmaları I.Labarna (ve) I.Hattuşili zamanına tarihlendirilmelidir. Hitit devletinin kurucu kralları, *önemli bir rota* haline gelmiş olan bu bölgede yaşayan topluluklara *Kummeşmaha*-ırmağını sınır olarak belirlemişlerdir (KUB 21.29 öy.II 4-5). Hititlere ait topraklar ve onlara ait olmayan topraklar arasında etkili bir doğal savunma hattı oluşturan *Kummeşmaha*’nın “*geçilmesine izin verilmediği*” bilgisi: o dönem bölgeye yaptırımlar uygulayabilecek kadar hakim olduğunu göstermektedir.

II.Hantili ise bir *parā ašatar* “ileri(/sınır) yerleşim yeri”¹⁵⁴ inşa ederek Hitit topraklarının güvenliğini tehdit eden “düşman” unsurlara karşı bölgede önlemler almaya çalışmıştır (KUB 21.29 öy.II 3).

Ancak bu dönemden sonra *Tiliura*, kuzeyde kalan diğer bazı yerleşimler gibi “düşman” topluluklara terk edilmiş ve II.Murşili’nin, ‘*kenti yeniden inşası*’na kadar da (KUB 21.29 I 11-15) Hitit hakimiyetine girmemiştir. II.Murşili Hitit topraklarının güvenliği açısından bir tehdit oluşturan Kaşkalar karşı hem *devletin istikrarını bozucu etkisini azaltması* amacıyla hem de bu topraklara iş gücü sağlamak için getirdiği NAM.RA’ları kente yerleştirmiştir (KUB 21.29 I 13-15). Böylelikle Hitit hakimiyet alanındaki topraklarda, düşmanlara karşı koruyucu bir bölge oluşturulmuş, Kaşka sınır boyundaki iskan ve uç bölgelerdeki güvenlik sorunu kısmen de olsa çözüme ulaşmıştır.

Tiliura’nın bulunduğu bölge ve çevresi II.Murşili ile birlikte Hitit imparatorluk döneminde yeniden önem kazanmıştır. II.Murşili’nin bu bölgeye düzenlediği askeri hareketlerinde ‘*kentte kalarak Tiliura’yı tahkim etmesi*’, kentin bölge politikasında *önemli ve özel* konumunu göstermektedir (KBo 16.6 III 1). II.Murşili aynı zamanda Tanrıların hizmetine sunulmak üzere hediyeler vererek ‘*kült bakımından da kentte düzenlemeler*’ yapmıştır (KUB 38.3 I 4-5).

¹⁵⁴ Hititlerin bu tür savunma mevkiileri toprak işgalinde, verimli arazilerin ele geçirilmesinde, doğal kaynakları sömürmede ve boşaltılmış yerleşimlere halkın geri dönmesini cazip hale getirmede oldukça önemli yer tutmaktadır Ünal 2005: 721vd.; Yakar 2007: 262vd..

III.Hattuşili'nin belirli ilkeler çerçevesinde imtiyazlar sağlayarak, yükümlülüklerini belirlediği ve tebaası için oluşturduğu bir “Buyruk”un bulunması (CTH 89), kentin bu özel konumunu daha da belirginleştirmektedir. III.Hattuşili ‘*bölgede gerçekleştirilen iskan/yurtlandırma*’ çabalarının sağlam/sürekli sonuçlar vermediğini ve sadece bazı grupların zorunlu göçlerle yerleştirilmesinin tercih edilmesiyle II.Murşili'nin ‘kısmi başarısızlığını’ eleştirmektedir¹⁵⁵. Hitit çıkarları için bu yerleşim yeterli değildir. Yerleşim alanı, bu haliyle bir kent kavramından oldukça uzak alelade bir görünüm veriyor olmalıydı ki, daha örgütlü, etkileşimli, ekonomik faktörlerin geliştirildiği, yapısal genişlemeler ile bu sürecin tamamlanması gerekiyordu.

III.Hattuşili ‘*eski nüfusu da yurtlarına*’ geri getirerek kalıcı bir sonuca ulaşmayı amaçlamış, ‘*yerel topluluk ile sonradan bölgeye yerleştirilmiş tebaasının ilişkilerini düzenlemiştir*’ (CTH 89). Böylelikle krallığın denetiminde bulunan *zorunlu göç ile yerleştirilenler* ile *eski kent nüfusu* bir araya getirilmiş, etkileşim yolları açılmış ve yönetile(bile)n, (zorunlu) bir birliktelik oluşturularak ‘örgütlü bir kent’ görünümüne önemli ölçüde ulaşılmıştır.

III.Hattuşili düzenlenen “Buyruk” ile iktidarı açısından bölge kaynaklarından (arazi, ekonomi, su vb.) ve yerleşimin coğrafi konumundan (askeri faaliyetlerde yol ve rotalar vb.) en üst düzeyde yararlanabilmenin çözümünü sağlamış ve bölgenin stratejik özelliklerini elinde tutmuştur. Hitit yönetimi, merkeze uzak bu bölgelerde yaşayanların ilk fırsatta ayaklanacağını bilincinde olduğu için o dönem *güçlü bir yaptırım sayılan* “yemin” ile kentleri ve çevresindeki yerleşimleri kontrolü altında tutmaya çalışmıştır. Bu bölgelerin yönetimini ise doğrudan Hitit kralına bağlı görevliler sağlamıştır. *Tiliura* kenti örneğinde olduğu gibi hem NAM.RA’lar ile hem de sonrasında “*sürgün edilen*” eski nüfusun yeniden getirilmesiyle birlikte, Hitit İmparatorluğu’nun yörüngesinde belli *imtiyazlar çerçevesinde boyun eğen bir tebaa* oluşturulmuştur. Bu imtiyaz sağlayıcı durumlar, yükümlülükler ile kısıtlamalar III.Hattuşili'nin “Buyruk”unda teker teker şart cümleleri ile belirtilmiştir.

“Buyruk”u diğer örneklerinden farklı kılan, bir kişi için değil de Hitit kralına bağlı bir sınır topluluğu için düzenlenmiş olmasıdır¹⁵⁶. Hem Hattililere hem de Kaşkalara (*Tiliura* ve bölgede bulunan diğer yerleşimlerde yönetici konumunda olan EN KUR⁷⁷ “Ülke Beyi”ne) yaptırımlarla stratejik

¹⁵⁵ Bryce 1986: 88, 90-91; Hoffner 2002: 64; Bryce 2005: 249; Yakar 2008: 820; HED (N): 77.

¹⁵⁶ Altman 2004: 57.

bir *uç yerleşim bölgesi* oluşturulmuştur. III.Hattuşili “Buyruk”u devletin iç ve dış politikasında stratejik bir unsur olarak kullanmış, özellikle “düşman” topluluklara karşı Hitit toprak güvenliğini korumayı amaçlamıştır. “Müttefik” olarak nitelendirilebilecek bazı topluluklar ise bu tür uç bölgelerdeki iskan ve güvenlik sorunlarının çözümünde kısmen rol almışlardır.

Buyrukta yer alan başlıca konular arasında; • kentin geçmişine değinilen bilgiler, • kentin güvenliğinin sağlanması, • Kaşkalar yasaklar, dava ve cezalar ile ilgili bilgiler, • Kaşkalar ile temasa geçen kent halkına getirilen kısıtlamalar bulunmaktadır.

Metinde Hititlerin Kaşka kabile topluluklarını açıkça dışlamasına rağmen “düşman” olarak değil de “müttefik” olarak nitelendirilenler ile kısıtlı da olsa bir ilişkiye yer verildiği ve bölgede birarada yaşadığı anlaşılmaktadır (CTH 89). Bu bilgiler “barbar” olarak nitelendirilen bu toplulukların kısmen de olsa *yerleşik yaşam anlayışı* sürdürdüğünü, Hitit toplum yaşayışına *nispeten uyum sağlamış* olduğunu ve Hitit kültürüne özgü algı ile gelişmiş olabileceğini göstermektedir. Hitit krallarının aşağılayıcı söylemlerine (KUB 21.29 ay.IV 6-7) rağmen, bölgede yaşayanlarla böyle bir etkileşim Hitit kültür özelliklerinin bu topluluklara aktarılması açısından önemlidir.

Buyruk’ta asıl amaçlanan Hatti memleketi açısından uzlaşmacı ve iyi geçinmeyi gerektirecek bir konumu ile stratejik bir öneme sahip bu uç noktanın, bölgede yaşayan topluluklara sunduğu kısmen rahatlık ve güvenlik içinde yaşam alanı oluşturulmasıdır. EN KUR⁷¹ “Ülke Beyi”nin, *Tiliura* ve çevre kentlerde yaşayan unsurları (Hatti ve Kaşka) yönetmesi (KUB 21.29 I 6-10), bölgedekileri yararlı birer müttefik haline getirme amacını taşımaktadır.

III.Hattuşili’ye ait belgeler dikkate alındığında, siyasi alanda uzlaşmacı bir tavır sergilemiş, çevresiyle iyi ilişkiler ve dostluklar geliştirme yoluna girmiş, eşi Puduhepa’yla birlikte iç ve dış siyasetteki etkinliği ile Hitit tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Dönemin diğer güçleri olan Mısır (II.Ramses), Babil (Kadaşman-Turgus, II.Kadaşman-Enlil) ve Asur (I.Adad-nīrāri) ile mektuplaşmalarındaki *uzlaşmacı dış politika* tavrı, aynı biçimde *iç politikada* da (krallığın bünyesinde yerel bir topluluk olan *Tiliura* halkına verilen “Buyruk” ile) görülmektedir.

Tiliura “*bölgesel bir idare merkezi*” olarak diğer yerleşimlere/memleketlere ulaşımında/geçişte kolaylık sağlayan bir konumda yeraldığından Kaşka sınırında yürütülen askeri ve politik faaliyetleri kolaylaştırmış, düşman saldırılarına karşı erken uyarı sağlamıştır. “*Tiliura*

halkına yapıcı antlaşmalar içinde imtiyaz sağlayan buyruk” kentin yeniden düzenlenmesini/oluşturulmasını sağlamış¹⁵⁷, siyasal, sosyal, ve ekonomik alanlardaki gelişmelere katkıda bulunmuş, merkezden uzak bu bölgede denetimi ve Hitit sınır güvenliğini de arttırmıştır.

Hitit krallığının kurulduğu ilk yıllardan (I.Labarna ve I.Hattuşili) itibaren Hititlerin bu bölgedeki faaliyetleri ve politikaları, sınır güvenliğinin korunmasında önemli olan “güvenli bir bölge” oluşturulabilmesi ve bu koşulların sağlanması için farklı bölgelerden getirilenler ile gerçekleştirilen “göçlerin” bölgedeki *düşmanca tutumlara temel çözüm* olarak düşünülmesi, bunun sonucunda da *Tiliura*’yı adım adım bir Hitit kentine dönüştürme çabaları ile açıklanabilir.

Siyasi otoritenin yanı sıra ‘*kült bakımından yeni düzenlemeler*’ ile “*bölgedeki dini otorite*”nin de güçlendirilmesi için, hem kralın ve kraliçenin gördüğü rüyaları aktaran metinlerde (KUB 16.76; KUB 5.11) *Tiliura*’nın konu edilmesi gerekmiş hem de IV.Tuthaliya⁷ zamanında *yeni inşalar yaptırılarak ve tapınağa yeni görevliler tahsis edilmiştir* (KUB 38.3). Böylece din olgusu, kendi çıkarlarını korumak ve yaptıklarını savunmak adına bir araç olarak kullanılmış aynı zamanda Tanrının isteği ve gücü olarak gösterme yoluna gidilmiştir.

Bir dönem *Hatti-Kaşka* memleketlerinin ortak **uç noktası** olan *Tiliura* farklı kültürel yapı içinde zamanla şekillenen oldukça önemli bir **sınır kenti** görünümündedir.

¹⁵⁷ Altman 2004: 55vd., 180.

Kentin Adı

Tilimra (Eski Asurca)	<i>a-na ti-li-im-ra</i>	TC 1, 10 17 (=TCL 4)	• <i>Šamuha, Kuššar(a), Tilimra, Hurama</i>
Tiliura (Hititçe)	^{URU} <i>Ti-li-u-ra</i> ^{URU} <i>Ti-li-wa-ra</i> ^{URU} <i>Ti-li-ú-ra</i> ^{URU} <i>Ti-li-i-ú-ra</i>	• KUB 5.11 I 1 • KUB 16.76 7 ^(?) • KUB 21.29 I 7, 11, 19 II 6, IV 17' • KUB 38.3 I 1' • KBo 16.6 III 1 • KBo 19.31 I 13'	• "SU, KIN ve MUŞEN" • "Fal Metni" • "Tiliura Halkına Buyruk" • "Kült-Envanter Metni" • "(II.)Murşili'nin Yıllıkları" • "Coğrafya Adları Listesi"

Tiliura Kenti ile İlgili Halklar/Adamlar-Kişiler-Görevliler

<i>Tiliura-uman</i> (Tiliura kentinden)	<i>ti-li-ú-ru-ma-an</i>	KTS 1, 51b	
Tilimralı adam	<i>a-ti-li-im-ra-i-im</i>	TC 3, 158	<i>Dupl. BIN 4, 163 4b-12 Ku-lu-ma-a</i>
Majeste	^D UTU ST	KUB 5.11	
II.Murşili	^m <i>Mur-ši-DINGIR^{LM}-iš</i>	KUB 16.6	
• Kraliçe • Falcı/Kahin <i>Ašpi-ŠEŠ</i>	• MUNUS.LU[GAL • ^m <i>Aš-pi-ŠEŠ</i>	KUB 16.76	• KUB 5.20+KUB 18.56 III 27, 37: ^m <i>Aš-pi-ŠEŠ.ŠEŠ¹</i>
• Labarna • I.Hattuşili • II.Hantili • Hattililer • Kaşkalar • Ülke Beyi • Tiliuralılar • Büyükler • Çiftçiler	• Sivil tutsak, göçmen • Uzun silahlılar/çiftçiler? • Yaya askeri birlikleri • Sığır çobanları • Koyun çobanları • Erkek köle • Kadın köle • Ağır silahlı asker/savaşçı • Seyis/araba sürücüsü	KUB 21.29	
• Rahip • Melhemli Rahip • Mızrak Adamı		KUB 38.3	• (IV.)Tuthaliya [?]

Krallara Göre Tiliura Tarihi

(I.)Labarna ve (I.)Hattuşili		KUB 21.29 II 4-5	• <i>Kummešmaha</i> Nehri sınır olarak belirlendi.
(II.)Hantili	• <i>parā ašatar</i>	KUB 21.29 II 3	• <i>parā ašatar</i> (ileri/sınır yerleşim yeri) yapıldı. Ancak <i>Tiliura</i> bu kral zamanında Hitit hakimiyetinden çıkmıştır.
• " <i>dannatiš eša</i> " <i>Tiliura</i> , II.Murşili zamanına kadar düşmanın kontrolünde/terk edilmiş (KUB 21.29 I 11-12).			
(II.)Murşili		KBo 16.6 III 1-3 KUB 21.29 I 12-15 KUB 38.3 I 4-5	• Kentte geçici olarak kaldı ve <i>Wašulana</i> ülkesine savaşa bir komutanını gönderdi. • Kent getirilen NAM.RA'lar ile kısıtlı olarak yerleşime açıldı. • 8 şekel (ağırlığında) gümüş bir GAL-kabı bağışladı.
(III.)Hattuşili		KUB 21.29 I 17-19 KUB 21.29	• Eski nüfusun da kente getirilmesi ile tamamen yerleşime açıldı. • Yeni düzenlemeler yapılarak kent yaşayanlar ile çevredeki Kaşkaların ilişkileri düzenlendi.
(IV.)Tuthaliya [?]		KUB 38.3	• Yeni tapınak inşa edilerek GUDU ₁₂ -rahibi ve LÚ ^{GIS} ŞUKUR görevlileri tahsis etti.

KAYNAKÇA

- Alp 1947: S.Alp, Hitit Kralı IV.Tuthaliya'nın Askeri Fermanı, *Belleten* 9, 1947: 383-402.
- Alp 1949: S.Alp, Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı, *Belleten* 13, 1949: 245-270.
- Alp 1983: S.Alp, Die Lage der hethitischen Kultstadt Karahna im Lichte der Maşat-Texte, *Fs Bittel*, 1983: 43-46.
- Alp 1991: S.Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, Ankara 1991.
- Alp 2004: S.Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara 2004.
- Altman 2004 : A.Altman, *The Historical Prologue of the Hittite Vassal Treaties*, Ramat-Gan, 2004.
- Archi 1971: A.Archı, The Propaganda of Hattuşili III, *SMEA* 14, 1971: 185-215.
- Archi 1975: A.Archı, L'ornitomanzia ittita, *SMEA* 16, 1975: 119-180.
- Archi 2012: A.Archı, The Cuneiform Tablets, *Orientalia* 81/1, 2012: 32-55.
- Archi-Venturi 2013: A.Archı, Tell Afis in the Thirteenth Century B.C.E. Under the Rule of the Hittites, *NEA* 76/4, 2013: 214-222.
- Arıkan 2000: Y.Arıkan, Hitit Belgelerinde Körler, *ArAn* 4, 2000: 207-224.
- Arıkan 2002: Y.Arıkan, Hitit Metinlerinde Geçen ^{MUNUS}zintuhi- ve ^{LÜ}zinhuri- Görevlileri, *ArAn* 5, 2002: 11-51.
- Balkan 1957: K.Balkan, *Mama Kıralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kıralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara 1957.
- Barjamovic 2011: G.Barjamovic, *Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Copenhagen 2011.
- Bayram 1993: S.Bayram, Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri, *AÜDTCFD* 36/1-2, 1993: 1-12.
- Beal 1988: R.H.Beal, The ^{GIŞ}TUKUL-institution in Second Millennium Hatti, *AoF* 15, 1988: 269-305.
- Beal 1992: R.H.Beal, *The Organisation of the Hittite Military*, *THeth* 20, Heidelberg 1992.

- Beal 2000: R.H.Beal, The Ten Year Annals of Great King Muršili II of Hatti, *Context of Scripture 2*, 2000: 82-90.
- Beal 2002: R.H.Beal, Gleanings from Hittite Oracle Questions on Religion, Society, Psychology and Decision Making, *Fs Popko*, 2002: 11-37.
- Beckman 1988: G.M.Beckman, Herding and Herdsmen in Hittite Culture, *Fs Otten 2*, 1988: 33-44.
- Beckman 1995: G.M.Beckman, Hittite Provincial Administration in Anatolia and Syria. The View from Maşat and Emar, *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia, StMed 9*, 1995: 19-37.
- Beckman 1999: G.M.Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta 1999.
- Beckman 2000: G.M.Beckman, Hittite Chronology, *Akkadica 119-120*, 2000: 19-32.
- Bilgiç 1946: E.Bilgiç, Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler, *Belleten 10*, 1946: 381-423.
- Bin-Nun 1975: S.R.Bin-Nun, *The Tawananna in the Hittite Kingdom, THeth 5*, Heidelberg 1975.
- Bryce 1986: T.Bryce, The Boundaries of Hatti and Hittite Border Policy, *Tel Aviv 13-14*, 1986: 85-102.
- Bryce 2003: T.Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Ankara 2003.
- Bryce 2003a: T.Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East. The Royal Correspondence of the Late Bronze Age*, London-New York 2003.
- Bryce 2005: T.Bryce, *The Kingdom of Hittites*, Oxford 2005.
- Carruba 1970: O.Carruba, *Das Palaische. Texte, Grammatik, Lexikon, StBoT 10*, Wiesbaden, 1970.
- Carruba 1977: O.Carruba, Beiträge zur mittelhethitischen Geschichte, I. Die Tuthalijas und die Arnuwandas II. Die sogenannten "Protocoles de succession dynastique" I-II., *SMEA 18*, 1977: 137-195.
- Carruba 1988: O.Carruba, Stato e società nel Medio Regno eteo, *Stato, Economia, Lavoro nel Vicino Oriente antico. Istituto Gramsci Toscano. Scritti del Seminario di Orientalistica antica*, 1988: 195-224.

- Carruba 1990: O.Carruba, *Muwattalli I*, 10 *TTKong.*, 1990: 539-554.
- Carruba 1992: O.Carruba, Die Tawannannas des Alten Reiches, *Fs Alp*, 1992: 73-89.
- Carruba 2008: O.Carruba, *Annali Etei del Medio Regno*, *StudMed* 18, Pavia 2008.
- Carter 1962: C.Carter, *Hittite Cult-Inventories*, (Diss.) *Department of Oriental Languages and Civilizations The University of Chicago*, Chicago 1962.
- Christiansen 2012: B.Christiansen, *Schicksalbestimmende Kommunikation. Sprachliche, gesellschaftliche und religiöse Aspekte hethitischer Fluch-, Segens- und Eidesformeln*, *StBoT* 53, Wiesbaden 2012.
- Christiansen 2014: B.Christiansen, Tiliura, *RIA* 14, 2014: 44-45.
- Cornelius 1973: F.Cornelius, *Geschichte der Hethiter. Mit besonderer Berücksichtigung der geographischen Verhältnisse und der Rechtsgeschichte*, Darmstadt 1973.
- Cornil 1987: P.Cornil, Textes de Boghazköy. Liste des lieux de trouvaille, *Hethitica* 7, 1987.
- Cornil 1990: P.Cornil, Liste des noms géographiques des textes hittites. KBo XXIII-XXX, XXXIII, KUB XLV-LVII, *Hethitica* 10, 1990: 7-108.
- Cornil-Lebrun 1972: P.Cornil-R.Lebrun, La restauration de Nériq (KUB XXI 8, 9 et 11=Cat.75), *Hethitica* 1, 1972: 15-30.
- Coşkun 1969: Y.Coşkun, Boğazköy Metinlerinde Geçen Başlıca Libasyon Kapları, *AÜDTCFD* 27, 1969: 1-61.
- d'Alfonso 2010: L.d'Alfonso, Servant of the king, son of Ugarit, and servant of the servant of the king: RS 17.238 and the Hittites, *Fs Singer*, 2010: 67-86.
- Dardano 2006: P.Dardano, *Die hethitischen Tontafelkataloge aus Hattuša (CTH 276-282)*, *StBoT* 47, Wiesbaden 2006.
- Dardano 2013: P.Dardano, Recensiones, T.Zehnder, *Die hethitischen Frauennamen: Katalog und Interpretation*, *DBH* 29 (Wiesbaden 2010), *Or* 4 Vol.82, 2013: 319-327.

- Darga 1973: M.Darga, *Karahna Şehri Kült-Envanteri (Keilschrifturkunden aus Boghazköi XXXVIII 12)*, İstanbul 1973.
- Darga 1980: M.Darga, Hitit Yazıtlarında Geçen *taršan* Sözcüğünün Anlamı Hakkında, *AnAr* 8, 1980: 63-67.
- Darga 1985: M.Darga, *Hitit Mimarlığı, I-Yapı Sanatı: Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, İstanbul 1985.
- de Martino-Imparati 1995: S.de Martino-F.Imparati, Aspects of Hittite Correspondence. Problems of Form and Content, *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia, StMed* 9, 1995: 103-115.
- de Martino-Imparati 2001: S.de Martino-F.Imparati, Observations on Hittite International Treaties, *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie, Würzburg, StBoT* 45, 2001: 347-363.
- del Monte 1992: G.F.del Monte, *Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement*, *RGTC* 6/2, Wiesbaden 1992.
- del Monte 1993: G.F.del Monte, *L'annalistica ittita, Testi del Vicino Oriente Antico* 4; *Letterature dell'* 2, Brescia 1993.
- del Monte 2003: G.F.del Monte, *Antologia della Letteratura Ittita*, Pisa 2003.
- del Monte 2009: G.F.del Monte, *L'opera storiografica di Mursili II re di Hattusa, Vol. I: Le gesta di Suppiluliuma*, Pisa 2009.
- del Monte-Tischler 1978: G.F.del Monte-J.Tischler, *Die Orts und Gewässernamen der hethitischen Texte*, *RGTC* 6, Wiesbaden 1978.
- Devecchi 2015: E.Devecchi, *Trattati Internazionali Ittiti*, Paideia 2015.
- Dinçol 1970: A.Dinçol, *Eski Anadolu Dillerine Giriş*, İstanbul 1970.
- Dinçol 1982: A.Dinçol, Anadolu Uygarlıkları, *Görsel Anadolu Tarihi Ans.* (1), 1982.
- Dinçol-Darga 1970: A.Dinçol-M.Darga, Die Feste von Karahna, *Anatolica* 3, 1970: 99-118.
- Ertekin-Ediz 1993: A.Ertekin-I.Ediz, The Unique Sword from Boğazköy/Hattuša, *Fs N.Özgülç*, 1993: 719-725.

- Ertem 1973: H.Ertem, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara 1973.
- Ertem 1980: H.Ertem, *Hitit Devletinin İki Eyaleti: Pala-Tum(m)ana ile Yakın Çevresindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler*, Ankara 1980.
- Forlanini 1977: M.Forlanini, L'Anatolia nordoccidentale nell'impero eteo, *SMEA* 18, 1977: 197-225.
- Forlanini 1979: M.Forlanini, Appunti di geografia etea, *Gs Meriggi*, 1979: 165-185.
- Forlanini 1983: M.Forlanini, Gašipura e Gazziura, *Hethitica* 5, 1983: 11-19.
- Forlanini 1985: M.Forlanini, Remarques géographiques sur les textes cappadociens, *Hethitica* 6, 1985: 45-67.
- Forlanini 1992: M.Forlanini, Le spedizioni militari ittite verso Nerik. I percorsi orientali, *RIL* 125, 1992: 277-308.
- Forlanini 1997: M.Forlanini, La ricostruzione della geografia storica del Ponto nella tarda età del bronzo e la continuità della toponomastica indigena fino all'età romana, *Rendiconti Istituto Lombardo* 131, 1997 [1999]: 397-422.
- Forlanini 2002: M.Forlanini, Tapikka: una marca di frontiera. Note sulla struttura territoriale ed economica, *Gs Imparati, Eothen* 11, 2002: 255-276.
- Forlanini 2013: M.Forlanini, Les routes du Palâ, *Fs Freu*, 2013: 43-58.
- Forlanini 2014: M.Forlanini, Kaššu roi de Tummanna?, *NABU* 2014/1, 2014: 32-33.
- Forrer 1938: E.Forrer, Quelle und Brunnen in Alt-Vorderasien, *Glotta* 26, 1938: 178-202.
- Frantz-Szabó 1990: G.Frantz-Szabó, Lihzina, *RIA* 7, 1990: 18-19.
- Freu 1995: J.Freu, De l'ancien royaume au nouvel empire. Les temps obscurs de la monarchie hittite, *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia, StMed* 9, 1995: 133-148.
- Freu-Mazoyer 2007: J.Freu-M.Mazoyer, *Les débuts du nouvel empire hittite. Les Hittites et leur histoire*, Paris 2007.
- Freu vd. 2007: J.Freu-I.Klock-Fontanille-M.Mazoyer, *Dès origines à la fin de l'ancien royaume hittite. Les Hittites et leur histoire*, Paris 2007.

- Friedrich 1930: J.Friedrich, *Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache. 2. Teil. MVAeG 34/1*, Leipzig 1930.
- Garelli 1963 : P.Garelli, *Les Assyriens En Cappadoce, Bibliotheque archéologique et historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul*, Paris 1963.
- Garstang-Gurney 1959: J.Garstang-O.R.Gurney, *The Geography of the Hittite Empire, Occasional Publications of the British Institute of Archaeology in Ankara*, London 1959.
- Girbal 1986: C.Girbal, *Beiträge zur Grammatik des Hattischen*, Frankfurt am Main-Bern-New York 1986.
- Girbal 2001: C.Girbal, Hattisch *tahanti* “groß, angesehen”, *AoF* 28, 2001: 289-297.
- Girbal 2002: C.Girbal, Zum hattischen Lexikon, *AoF* 29, 2002: 249-287.
- Girbal 2007: C.Girbal, Zu einigen Ortsnamen mit hattischer Etymologie, *AoF* 34, 2007: 51-62.
- Glatz-Matthews 2005: C.Glatz-R.Matthews, Anthropology of a Frontier Zone: Hittite-Kaska Relations in Late Bronze Age North-Central Anatolia, *BASOR* 339, 2005: 47-65.
- Goetze 1925: A.Goetze, *Hattušiliš. Der Bericht über seine Thronbesteigung nebst den Paralleltexten*, *MVAeG* 29/3, Leipzig 1925.
- Goetze 1931: A.Goetze, Die kleinasiatischen Personennamen auf *-uman*, *-umna* in den kappadokischen Tafeln, *ZA* 40, 1931: 260-263.
- Goetze 1957: A.Goetze, The Roads of Northern Cappadocia in Hittite Times, *RHA* 15/61, 1957: 91-103.
- Goetze 1957a: A.Goetze, *Kleinasien*, München 1957.
- Goetze 1967: A.Goetze, *Die Annalen des Muršiliš*, Darmstadt 1967.
- Gonnet 1968: H.Gonnet, Les montagnes d'Asie Mineure d'après les textes hittites, *RHA* 26/83, 1968: 93-170.
- Gonnet 1998: H.Gonnet, Remarques sur le monument de Beşkardeş à la lumière d'une nouvelle

- interpretation de Fraktın, *3.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 1998: 247-259.
- González Salazar 1994: J.M.González Salazar, Tiliura, un ejemplo de la política fronteriza durante el imperio hitita (CTH 89), *AuOr* 12, 1994: 159-176.
- González Salazar 2001: J.M.González Salazar, Los hititas en Anatolia septentrional durante la primera mitad del s. XIII a.C. (II). La organización político-administrativa de una región conflictiva del reino de Hatti, *Gerión* 19, 2001: 47-74.
- Gökçek 2006: L.G.Gökçek, The Use of Wagons (*eriqqum*) in Ancient Anatolia According to Texts from Kültepe, *ZA* 96, 2006: 185-199.
- Grélois 1988: J.P.Grélois, Les Annales decennales de Mursili II (CTH 61, 1), *Hethitica* 9, 1988: 17-145.
- Groddek 1999: D.Groddek, Neue Textfragmente zu den Annalen Muršiliš II., *Hethitica* 14, 1999: 147-151.
- Groddek 1999a: D.Groddek, CTH 331: Mythos vom verschwundenen Wettergott oder Aitiologie der Zerstörung Lihzinas?, *ZA* 89, 1999: 36-49.
- Groddek 2002: D.Groddek, Muršili II, die große Feste und die 'Pest'. Überlegungen zur Anordnung der Fragmente der späteren Jahre seiner Regierung in den AM, *Gs Imperati, Eothen* 11, 2002: 329-338.
- Groddek 2007: D.Groddek, Neue Textfragmente zu den Annalen Muršilis II. - II, *AoF* 34, 2007: 237-240.
- Groddek 2008: D.Groddek, *Hethitische Texte in Transkription*. *KBo* 22, *DBH* 24, Wiesbaden 2008.
- Groddek 2008a: D.Groddek, *Hethitische Texte in Transkription*. *KBo* 50, *DBH* 28, Wiesbaden 2008.
- Groddek 2008b: D.Groddek, Die neuen Fragmente der Deeds of Šuppiliuma. Vorläufige Bemerkungen, *RANT* 5, 2008: 109-119.
- Groddek 2010: D.Groddek, *Hethitische Texte in Transkription*. *KBo* 54, *DBH* 31, Wiesbaden 2010.
- Groddek 2015: D.Groddek, Bemerkungen anlässlich der Edition eines Ensembles hethitischer Texte (CHDS 2), *AoF* 42/2, 2015: 127-141.
- Gurney 1940: O.R.Gurney, Hittite Prayers of Mursili II, *AAA* 27, 1940: 1-63.

- Günbattı 2012: C.Günbattı, *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kayseri 2012.
- Güterbock 1946: H.G.Güterbock, Review, C.-G.von Brandenstein *Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttexten, MVAG* 46/2 (Leipzig 1943), *Or NS* 15, 1946: 482-496.
- Güterbock 1956: H.G.Güterbock, The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II, *JCS* 10, 1956: 41-68, 75-98, 107-130.
- Güterbock 1961: H.G.Güterbock, The North-Central Area of Hittite Anatolia (Review, J.Garstang-O.R.Gurney 1959), *JNES* 20, 1961: 85-97.
- Güterbock 1983: H.G.Güterbock, Hethitische Götterbilder und Kultobjekte, *Fs Bittel*, 1983: 203-217.
- Haas 1970: V.Haas, *Der Kult von Nerik. Ein Beitrag zur hethitischen Religionsgeschichte*, Roma 1970.
- Haas 1994: V.Haas, *Geschichte der hethitischen Religion, HdO*, Leiden 1994.
- Haas 2003: V.Haas, *Materia Magica et Medica Hethitica. Ein Beitrag zur Heilkunde im Alten Orient*, Berlin-New York 2003
- Hagenbuchner 1989: A.Hagenbuchner, *Die Korrespondenz der Hethiter 1.Die Briefe unter ihren kulturellen, sprachlichen und thematischen Gesichtspunkten 2.Die Briefe mit Transkription, Übersetzung und Kommentar, THeth* 15-16, Heidelberg 1989.
- Hazenbos 2003: J.Hazenbos, *The Organization of the Anatolian Local Cults during the Thirteenth Century B.C. An Appraisal of the Hittite Cult Inventories, CM* 21, Leiden-Boston 2003.
- Heinhold-Krahmer vd. 1979: S.Heinhold-Krahmer-I.Hoffmann-A.Kammenhuber-G. Mauer, *Probleme der Textdatierung in der Hethitologie, THeth* 9, Heidelberg 1979.
- Helck 1983: W.Helck, Zur ältesten Geschichte des Hatti-Reiches, *Fs Bittel*, 1983: 271-281.
- Hoffner 1967: H.A.Hoffner, Reviews, E.von Schuler, *Die Kaškäer* (Berlin 1965), *JAOS* 87, 1967: 179-185.
- Hoffner 1968: H.A.Hoffner, Reviews, O.Carruba, *Das Beschwörungsritual für die Göttin Wisurijanša, StBoT* 2, (Wiesbaden 1966), *JAOS* 88, 1968: 531-534.

- Hoffner 1997: H.A.Hoffner, *The Laws of the Hittites: A Critical Edition*, *DMOA* 23, Leiden-New York-Köln 1997.
- Hoffner 2002: H.A.Hoffner, The Treatment and Long-Term Use of Persons Captured in Battle according to the Maşat Texts, *Gs Güterbock*, 2002: 61-72.
- Hoffner 2002a: H.A.Hoffner, Some Thoughts on Merchants and Trade in the Hittite Kingdom, *Fs Haas* 2002: 179-189.
- Hoffner 2009: H.A.Hoffner, *Letters from the Hittite Kingdom*, *WAW* 15, Atlanta 2009.
- Hoffner-Melchert 2008: H.A.Hoffner-H.C.Melchert, *A Grammar of the Hittite Language. Part 1: Reference Grammar; Part 2: Tutorial*, Indiana 2008.
- Houwink ten Cate 1966: Ph.H.J.Houwink ten Cate, Mursilis' North-Western Campaigns-Additional Fragments of His Comprehensive Annals, *JNES* 25, 1966: 162-191.
- Houwink ten Cate 1967: Ph.H.J.Houwink ten Cate, Mursilis' North-Western Campaigns-A Commentary, *Anatolica* 1, 1967: 44-61.
- Houwink ten Cate 1983-1984: Ph.H.J.Houwink ten Cate, Sidelights on the Ahhiyawa Question from Hittite Vassal and Royal Correspondence, *JEOL* 28, 1983-1984: 33-79.
- Imparati 1964: F.Imparati, *Le leggi ittite*, Roma 1964.
- Imparati 1974: F.Imparati, Una concessione di terre da parte di Tudhaliya IV, *RHA* 32, 1974.
- Imparati 1975: F.Imparati, "Signori" e "figli del re", *Or NS* 44, 1975: 89-95.
- Kammenhuber 1959: A.Kammenhuber, Protohattisch-Hethitisches, *MSS* 14, 1959: 63-83.
- Kammenhuber 1962: A.Kammenhuber, Hattische Studien 1, *RHA* 20/70, 1962: 1-29.
- Karasu 1997: C.Karasu, Hattuša-Boğazköy Arşiv-Kitaplık Sistemleri Üzerine Bazı Yorumlar, *ArAn* 3, 1997: 215-238.
- Karasu 2007: C.Karasu, Some Observations on Katapa, *Fs Dinçol-Dinçol*, 2007: 373-381.

- Karasu 2013: C.Karasu, Hitit Uygarlığının Başkenti Hattuša-Boğazköy Arşiv-Kütüphane Sistemi, *Anadolu Kütüphaneleri*, 2013: 87-101.
- Kitchen-Lawrence 2012: K.A.Kitchen-P.J.N.Lawrence, *Treaty, Law and Covenant in the Ancient Near East, voll. 1-3*, Wiesbaden 2012.
- Klengel 1999: H.Klengel, *Geschichte des hethitischen Reiches, HbOr 1/34*, Leiden-Boston-Köln 1999.
- Klinger 1995: J.Klinger, Das Corpus der Maşat-Briefe und seine Beziehungen zu den Texten aus Hattuša, *ZA* 85, 1995: 74-108.
- Klinger 2002: J.Klinger, Die hethitisch-kaşkäische Geschichte bis zum Beginn der Großreichszeit, *Gs Imparati, Eothen* 11, 2002: 437-451.
- Klinger 2005: J.Klinger, Das Korpus der Kaşkärer-Texte, *AoF* 32, 2005: 347-359.
- Košak 1990: S.Košak, Reviews, M.Popko, *Keilschrifturkunden aus Boghazköi 58 Hethitische Rituale und Festbeschreibungen, KUB 58* (Berlin 1988), *ZA* 80, 1990: 146-151.
- Košak 2005: S.Košak, *Konkordanz der hethitischen Keilschrifttafeln*. Hethitologie Portal Mainz-Materialien, 1-5. Wiesbaden 2005.- Teil 1: *Die Textfunde der Grabungen in Boğazköy, 1906-1912*. Teil 2: *Die Textfunde der Grabungen in Boğazköy, 1931-1939*. Teil 3: *Die Textfunde der Grabungen in Boğazköy, 1952-1963*. Teil 4: *Die Textfunde der Grabungen in Boğazköy 1964-2004 und Texte anderer Provenienz*.
- Košak-Müller 2005: S.Košak-G.W.Müller, *Konkordanz der hethitischen Keilschrifttafeln. Hethitologie Portal Mainz-Materialien, Teil 5: Indizes der Konkordanz*. Wiesbaden 2005.
- Kühne-Otten 1971: C.Kühne-H.Otten, *Der Sauşgamuwa-Vertrag, Eine Untersuchung zu Sprache und Graphik, StBoT 16*, Wiesbaden 1971.
- Laroche 1946-1947: E.Laroche, Recherches sur les noms des dieux hittites, *RHA* 7/46, 1946-1947: 7-139.
- Laroche 1958: E.Laroche, Études de Vocabulaire VII, *RHA* 16/63, 1958: 85-114.
- Laroche 1958a: E.Laroche, Eflatun Pinar, *Anatolia* 3, 1958: 43-47.

- Laroche 1966: E.Laroche, *Les Noms des Hittites*, *Études linguistiques* 4, Paris 1966.
- Lebrun 1976: R.Lebrun, *Samuha, foyer religieux de l'empire hittite*, Louvain-La-Neuve 1976.
- Lebrun 1980: R.Lebrun, *Hymnes et prières hittites*, *Homo Religiosus* 4, Louvain-La-Neuve 1980.
- Lewy 1958: J.Lewy, Some Aspects of Commercial Life in Assyria and Asia Minor in the Nineteenth Pre-Christian Century, *JAOS* 78, 1958: 89-101.
- Liverani 2004: M.Liverani, *Myth and Politics in Ancient Near Eastern Historiography*, Ithaca 2004.
- Liverani 2014: M.Liverani, *The Ancient Near East History, Society and Economy*, New York 2014.
- Marizza 2007: M.Marizza, *Dignitari ittiti del tempo di Tuthaliya I/II, Arnuwanda I, Tuthaliya III, Eothen* 15, Firenze 2007.
- Marizza 2007a: M.Marizza, The Office of GAL GEŠTIN in the Hittite Kingdom, *KASKAL* 4, 2007: 153-180.
- Marizza 2009: M.Marizza, *Lettere ittite di re e dignitari*, Brescia 2009.
- Matthews-Glatz 2009: R.Matthews-C.Glatz, The historical geography of north-central Anatolia in the Hittite period: texts and archaeology in concert, *AnSt* 59, 2009: 51-72.
- MMH A.Ünal, *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen/A Concise Multilingual Hittite Dictionary/Hittitçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg 2007.
- Miller 2013: J.Miller, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, Atlanta 2013.
- Mora 2004: C.Mora, "Overseers" and "Lords" of the Land in the Hittite Administration", *Gs Forrer*, 2004: 477-486.
- Mouton 2004: A.Mouton, Le rituel de Walkui (KBo 32.176): quelques réflexions sur la déesse de la nuit et l'image du porc dans le monde hittite, *ZA* 94, 2004: 85-105.
- Mouton 2007: A.Mouton, *Rêves hittites. Contributions à une histoire et une anthropologie du rêve en Anatolie ancienne*, Leiden-Boston 2007.

- Mouton 2014: A.Mouton, Terre divinisée et autres ‘génies’ de l’Anatolie hittite, *Semitica et Classica*, 2014: 19-29.
- Murat 1998: L.Murat, Hitit Dünyasında Gaşgaların Yeri, *3.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 1998: 435-443.
- Murat 2016: L.Murat, *Anadolu’da Kaşkalar*, Ankara 2016.
- Nashef 1991: K.Nashef, *Die Orts und Gewässernamen der altassyrischen Zeit*, *RGTC* 4, Wiesbaden 1991.
- Neu 1968: E.Neu, *Interpretation der hethitischen mediopassiven Verbalformen*, *StBoT* 5, Wiesbaden 1968.
- Neu 1974: E.Neu, *Der Anitta-Text*, *StBoT* 18, 1974.
- Neu 1979: E.Neu, Zum sprachlichen Alter des Hukkana-Vertrages, *ZVS* 93, 1979: 64-84.
- Neu 1983: E.Neu, Überlieferung und Datierung der Kaşkâer-Verträge, *Fs Bittel*, 1983: 391-399.
- Neu 1986: E.Neu, Zum mittelhethitischen Alter der Tuthalija-Annalen (CTH 142), *Fs Oberhuber*, 1986: 181-192.
- Neu 1996: E.Neu, *Das hurritische Epos der Freilassung Bd.1: Untersuchungen zu einem hurritisch-hethitischen Textensemble aus Hattuša*, *StBoT* 32, Wiesbaden 1996.
- Neu-Rüster 1975: E.Neu-Ch.Rüster, *Hethitische Keilschrift-Paläographie II, (14.-13. Jh. v. Chr.)*, *StBoT* 21, Wiesbaden 1975.
- Otten 1971: H.Otten, Die Genealogie Hattušiliš III. nach KBo VI 28, *ZA* 61, 1971: 233-238.
- Otten 1972-1975: H.Otten, Hantili, *RIA* 4, Berlin-New York, 1972-1975: 110.
- Otten 1976-1980: H.Otten, Išhašharna, *RIA* 5, 1976-1980: 178.
- Otten 1981: H.Otten, *Die Apologie Hattusilis III. Das Bild der Überlieferung*, *StBoT* 24, Wiesbaden 1981.
- Otten 1988: H.Otten, *Die Bronzetafel aus Bogazkoy: Ein Staatsvertrag Tuthalijas IV*, *StBoT* B1, Wiesbaden 1988.
- Otten 1992: H.Otten, Eine Anklageschrift gegen Halpaziti?, *Fs Alp*, 1992: 409-418.
- Pecchioli Daddi 1977: F.Pecchioli Daddi, Il ^{LÜ}KARTAPPU Nel Regno Ittita, *SCO* 27, 1977: 169-191.

- Pecchioli Daddi 1982: F.Pecchioli Daddi, *Mestieri, professioni e dignità nell'Anatolia ittita*, Roma 1982.
- Pecchioli Daddi 2003: F.Pecchioli Daddi, *Il vincolo per i governatori di provincia*, *StMed* 14, Pavia 2003.
- Popko 1978: M.Popko, *Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keilschriftlichen Quellen)*, Warszawa 1978.
- Popko 2008: M.Popko, *Völker und Sprachen Altanatoliens*, Wiesbaden 2008.
- Puhvel 2007: J.Puhvel, *Hittite nanna- as the durative of nai-*, *Fs Dinçol-Dinçol*, 2007: 629-631.
- Rieken 1999: E.Rieken, *Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen*, *StBoT* 44, Wiesbaden 1999.
- Riemschneider 1977: K.K.Riemschneider, *Prison and Punishment in Early Anatolia*, *JESHO* 20, 1977: 114-126.
- Rost 1961: L.Rost, *Zu den hethitischen Bildbeschreibungen*, 1. Teil, *MIO* 8, 1961: 161-217.
- Rüster 1972: C.Rüster, *Hethitische Keilschrift-Paläographie, Mit einer Einleitung von Otten H.*, *StBoT* 20, Wiesbaden 1972.
- Sakuma 2009: Y.Sakuma, *Hethitische Vogelorkelttexte Teil 1: Untersuchung, Teil 2: Bearbeitung, Diss.*, Würzburg 2009.
- Savaş 2002: S.Ö.Savaş, *Hititlerde "Fırtına Tanrısı" ile "Boğa Kültü" Üzerine Bazı Gözlemler ve Yorumlar*, *ArAn* 5, 2002: 97-170.
- Savaş 2006: S.Ö.Savaş, *Çiviyazılı Belgeler Işığında Anadolu'da (İÖ.2.Binyılda) Madencilik ve Maden Kullanımı*, *TTKY*, Ankara 2006.
- Savaş 2006a: S.Ö.Savaş, *"Fırtına Tanrısının Yumruğu": Yumruk Biçimli Gümüş Hitit Kabı*, *Fs Erkanal*, 2006: 635-652.
- Savaş 2014: S.Ö.Savaş, *Silahlar: "Hitit Tanrılarının ve Krallarının Gücü II"*, *AÜSBE-5/2*, 2014: 227-253.
- Schuol 1994: M.Schuol, *Die Terminologie des hethitischen SU-Orakels. Eine Untersuchung auf der Grundlage des mittelhethitischen Textes KBo XVI 97 unter vergleichender Berücksichtigung akkadischer Orakelttexte und Lebermodelle*, *AoF* 21, 1994: 73-124.

- Schuol 1994a: M.Schuol, Die Terminologie des hethitischen SU-Orakels. Eine Untersuchung auf der Grundlage des mittelhethitischen Textes KBo XVI 97 unter vergleichender Berücksichtigung akkadischer Orakeltexte und Lebermodelle II, *AoF* 21, 1994: 247-304.
- Sideltsev 2015: A.V.Sideltsev, The Riddles of Hittite Indefinite Pronouns, *AoF* 42/2, 199-275.
- Singer 1984: I.Singer, The AGRIG in the Hittite Texts, *AnSt* 34, 1984: 97-127.
- Singer 2002: I.Singer, *Hittite Prayers, SBL Writings from the Ancient World*, Atlanta 2002.
- Singer 2007: I.Singer, Who Were the Kaška?, *Phasis* 10, 2007: 166-178.
- Sommer 1932: F.Sommer, *Die Ahhijavā-Urkunden*, *ABAW* 6, 1932.
- Sommer 1940: F.Sommer, Aus Hans Ehelolf's Nachlass, *ZA* 46, 1940: 5-52.
- Součková 2010: J.Součková, Edikt von Tuthaliya IV, zugunsten des Kults des Wettergottes von Nerik, *Gs Neu*, 2010: 279-300.
- Soysal 1998: O.Soysal, Beiträge zur althethitischen Geschichte (II), *AoF* 25, 1998: 5-33.
- Soysal 2004: O.Soysal, *Hattischer Wortschatz in hethitischer Textüberlieferung*, *HdO* 74, Leiden-Boston 2004.
- Soysal 2008: O.Soysal, Review, J.Hazenbos, *The Organization of the Anatolian Local Cults during the Thirteenth Century B.C. An Appraisal of the Hittite Cult Inventories*, *CM* 21 (Leiden-Boston 2003), *JNES* 67, 2008: 117-120.
- Soysal 2008: O.Soysal, Tiergefäß, *RIA* 14 1/2, 2014: 2-4.
- Starke 1990: F.Starke, *Untersuchungen zur Stammbildung des keilschriftluwischen Nomens*, *StBoT* 31, Wiesbaden 1990.
- Steadman-McMahon 2011: Sh.R.Steadman-G.McMahon, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, 10,000-323 B.C.E.*, Oxford 2011.
- Süel 2005: A.Süel, Ortaköy Tabletlerinde Geçen Bazı Yeni Coğrafya İsimleri, *5.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 2005: 679-685.
- Taggar-Cohen 2006: A.Taggar-Cohen, *Hittite Priesthood*, *THeth* 26, Heidelberg 2006.

- Taracha 1997: P.Taracha, Zu den Tuthaliya-Annalen (CTH 142), *WdO* 28, 1997: 74-84.
- Taracha 2003: P.Taracha, Is Tuthaliya's Sword Really Aegean?, *Fs Hoffner*, 2003: 367-376.
- Taracha 2009: P.Taracha, *Religions of Second Millennium Anatolia*, *DBH* 27, Wiesbaden 2009.
- Taracha 2010: P.Taracha, Studying Hittite Religion: Selected Issues, *7.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 2010: 857-868.
- Tischler 1988: J.Tischler, *Labarna*, *Fs Otten* 2, 1988: 347-358.
- Tischler 1997: J.Tischler, Hittite *telipuri*- 'district, precinct', *Fs Zgusta*, 1997: 179-182.
- Trabazo-Groddek 2005: J.V.G.Trabazo-D.Groddek, *Hethitische Texte in Transkription* KUB 58, *DBH* 18, Wiesbaden 2005.
- Ulshöfer 1995: A.M.Ulshöfer, *Die altassyrischen Privaturkunden*, *FAOS* B4, Stuttgart 1995.
- Ünal 1973: A.Ünal, Zum Status der "Augures" bei den Hethitern, *RHA* 31, 1973: 27-56.
- Ünal 1974: A.Ünal, *Hattušili III. Teil 1: Hattušili bis zu seiner Thronbesteigung*, *THeth* 3, Heidelberg 1974.
- Ünal 1989: A.Ünal, Orta ve Kuzey Anadolu'nun İÖ.2. Binyıl İskan Tarihiyle İlgili Sorunlar, *Anadolu* 22, 1989: 17-37.
- Ünal 1989a: A.Ünal, Drawings, Graffiti and Squiggles on the Hittite Tablets. Art in Scribal Circles, *Fs T.Özgüç*, 1989: 505-513.
- Ünal 1993: A.Ünal, Boğazköy Kılıcının Üzerindeki Akadca Adak Yazısı Hakkında Yeni Gözlemler, *Fs N.Özgüç*, 1993: 727-730.
- Ünal 2003: A.Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, İstanbul 2003.
- Ünal 2005: A.Ünal, Survival of The Hattic-Hittite Toponyms During The Greco-Roman Period in Northern Anatolia. Hittite Tiliura, Cappadocian Talaura and Modern Taurla, *5.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 2005: 721-729.
- Ünal 2014: A.Ünal, *Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Puduhepa ve Zamanı Kadın Anayanlı bir Hitit Kraliçesi*, Hitit Üniversitesi, Ankara 2014.

- Ünal-Ertekin-Ediz 1991: A.Ünal-A.Ertekin-İ.Ediz, 1991'de Boğazköy-Hattuşa'da Bulunan Hitit Kılıcı ve Üzerindeki Akadca Adak Yazıtı, *Müze-Museum* 4, 1991: 46-49.
- van den Hout 1995: Th.P.J.van den Hout, *Der Ulmitešub-Vertrag. Eine prosopographische Untersuchung*, *StBoT* 38, Wiesbaden 1995.
- van den Hout 2012: Th.P.J.van den Hout, The Ductus of the Alalah VII Texts and the Origin of Hittite Cuneiform, *PIHANS* 119, 2012: 147-170.
- van Gessel 1998: A.H.L.Gessel, *Onomasticon of the Hittite Pantheon I-II*, Leiden-New York-Köln 1998.
- van Gessel 2001: A.H.L.Gessel, *Onomasticon of the Hittite Pantheon III*, Leiden-New York-Köln 2001.
- Veenhof 1972: K.R.Veenhof, *Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology*, Leiden 1972.
- von Brandenstein 1943: C.-G.Brandenstein, *Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttexten*, *MVAeG* 46/2, Leipzig 1943.
- von Schuler 1965: E.von Schuler, *Die Kaškäer. Ein Beitrag zur Ethnographie des alten Kleinasien*, Berlin 1965.
- Yakar 1980: J.Yakar, Recent Contributions to the Historical Geography of the Hittite Empire, *MDOG* 112, 1980: 75-94.
- Yakar 2007: J.Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi, Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, İstanbul 2007.
- Yakar 2008: J.Yakar, The Archaeology of the Kaška, *6.Congresso Internazionale di Ittitologia*, *SMEA* 50, 2008: 817-827.
- Weeden 2011: M.Weeden, *Hittite Logograms and Hittite Scholarship*, *StBoT* 54, Wiesbaden 2011.
- Wilhelm 2002: G.Wilhelm, Noch einmal zur Lage von Šamuha, *Gs Imparati*, *Eothen* 11, 2002: 885-890.
- Zehnder 2010: T.Zehnder, *Die hethitischen Frauennamen. Katalog und Interpretation*, *DBH* 29, Wiesbaden 2010.